

66 425/1927/3

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VII

БРОЈ 3

МАРТ, 1927.

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛИЦА 1/II
1927

САДРЖАЈ:

— »ЕКОНОМИСТ« БРОЈ 3., МАРТ 1927 —

РАСПРАВЕ:

Д-р Славко Шећеров, Аграрна Реформа у Краљевини С. Х. С. 161

Д-р Милорад Недељковић, Пасивна менична способност земљорадника 178

ЧЛАНЦИ:

Д-р Ivo Belin, Samourpravne finansije 201

Д-р Ђ. Митровић, Привредна криза и стање сточарство 211

Д-р Холцман и Е. П., Конвенција о ориенталним железницама 221

ПРИВРЕД. ХРОНИКА:

Д-р Josip Beroš, Neke opaske nacrtu novog zakona о komunalnim štedionicama 226

Пет. Т. Блашковић, Немачки Музеј 229

М. Обуља, Светска Трговачка Марина 234

Стање Народне Банке 236

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ:

Привредни чланци у фебруару 1927 године . . 237

Уредништво и администрација »Економиста« налази се у Коларчевој улици број 1, II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на »Економист« износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.—. Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у пола цене.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у пет штампаних табака.

Претплату на »Економист« примају све поште у Краљевини на чековни рачун Број 53.017 Поштанске Штедионице у Београду.

РАСПРАВЕ

Д-р СЛАВКО ШЕЋЕРОВ,

Аграрна реформа у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца

— преглед садашњег стања —

Крајем 1918. г. после уласка војске српске у Србију и у нове крајеве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, влада је била стављена пред врло тежак задатак, да реши проблем аграрни у целој држави.

У Босни и Херцеговини сељаци — кметови одбијали су да плаћају власницима земаља, беговима и агама, хак, т. ј. трећину или четвртину прихода од земаља које су обрађивали. У Јужној Србији чифчије радиле су у истом смислу и нису хтели да плаћају део сопственицима досадашњим, чифлик-сахибијама. У Хрватској и Славонији избили су тешки аграрни нереди, баш у оном тренутку када је започет распад аустро-угарске монархије. Хрватски сељаци, сиромашни и без земље почели су да пљачкају велике поседе и да самовласно присвајају земљиште и пољопривредне справе.

Уласком српске војске учињен је крај овим аграрним немирима. Али влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца имала је да реши и да изводи ове задатке :

1. Да реши питање кметова у Босни и Херцеговини ; ово питање није било решено под окупацијом Аустро-Угарске за време од четрдесет година и требало је ослободити сељаке од њихових феудалних или полуфеудалних обвеза према агама и беговима и створити мале сопственике, а у исто време и обештетити раније сопственике земаља, који су изгубили свој приход.

2. Да реши питање чифчија у Јужној Србији и Македонији, што је у главном имало исте и у главном сличне аграрне потешкоће као и у Босни и Херцеговини.

3. Да реши питање колона у Далмацији; ово је питање било много старије од босанског и оно има свој почетак још у доба владавине римске, а осим тога помешано је са елементима који ни у којем случају нису феудалне природе.

4. Да задовољи тражњу маса у Хрватској и Славонији, Банату, Бачкој и Барањи и Словенији, да дођу до своје сопствене земље што је било могуће једино деобом великих поседа.

5. И да задовољи сиромашне и пасивне крајеве унутрашњом колонизацијом.

Владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца почевши од 1919. г. трудиле су се да пронађу начине за дефинитивно решавање ових питања и да задовоље и потребе државе и самога народа. Први корак ка решавању питања аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца чине »претходне одредбе за припрему аграрне реформе«, издате 25. фебруара 1919. г. Ова уредба утврдила је ова начела:

1. Да се кметовски и чифчијски однос у Босни и Херцеговини и у јужним крајевима Србије и Црне Горе разрешује и да се ново стварање овог односа забрањује;

2. Да се досадашњи кметови и чифчије проглашују слободним власницима досадашњих кметовских и чифчијских земаља;

3. Да досадашњи власници, аге и бегови добивају за одузету земљу одштету, коју им гарантује држава и да ће се посебним законом одредити висина одштете и начин исплате;

4. Да се до решења одштете има давати досадашњим власницима привремена рента са — размерно њиховом досадашњем дохотку од кметовских земаља.

Даље је проглашено да се раскидају колонатски и остали кметсву слични односи између господара земљишта и тежака у Далмацији и другим областима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, и да се имају сви велики поседа експроприсати и из њиховог поседа дати земље оним држављанима који се баве обрађивањем земље а земље у опште немају, или је немају у довољној мери и колико могу сами својом породицом обрађивати. Првенство код ове раздеобе имају инвалиди, удовице и сирочад ратника, војници и добровољци, који су се борили за уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. И одмах, без обзира

на будуће законске одредбе проглашени су великим поседима: а) сва фидеикомисна добра ; б) сви поседи који су издани под закуп закупнику и нису у опште или су само делимично обрађени и сви поседи који обухватају површину од 100—500 јутара обрадивог земљишта. Ови поседи имају се одмах подврћи привременој разделеби редом од највећег према најмањем. Оштета велепоседника за експроприсану земљу има се утврдити законодавним путем, али без оштете одузимају се ови поседи : а) сви поседи хабсбуршке династије и чланова царске породице ; б) сви поседи непријатељских династија ; и в) сви поседи који су некад даривани туђинцима за услуге учињене хабсбурговцима а нису досад прешли у треће руке. Сем тога утврђено је да се док се разделеба великих поседа не буде могла дефинитивно провести, има давати особама, које имају права на земљу као сиромашни сељаци, привремено у закуп у мањим и већим парцелама.

У току 1919. г. 1920. и 1921. г. Министарство за Аграрну Реформу, које је било створено да изврши ове задатке на спровођењу аграрне реформе, дотеривало је ова основна начела, утврђена у »Претходним Одредбама«. А извесна аграрна питања, као што је оно кметско у Босни и Херцеговини и решено је дефинитивно.

II.

Кметско питање у Босни и Херцеговини

До доласка Османлија постојао је у Босни и Херцеговини исти феудални поседовни однос као и у осталим западно-европским државама с разликом да су феудални господари у Босни и Херцеговини вршили и патримониалну судбеност.

Феудални господари примили су османлијску веру, да очувају своја права. Иначе је све остало непромењено, док није скоро иза тога почео покрет сељака за побољшањем њиховог стања. Тада су поједини господари дали боље услове сељацима, и они су се почели селити на имања оних, који су давали боље услове. Тиме је настала прва промена пређашњег поседовног стања. Племство се скоро затим осилило и Турска је послала Јаничаре да успоставе ред, а Јаничари, и њихови намесници и чиновници, да се користе положајем, продавали су, даривали и иначе уступали земљу без обзира на пређашњег поседника и власника и тако је настала и друга промена у по-

седовним односима. Господари да се наплате за оно што су дали Јаничарима и њиховим намесницима, наметнули су сељацима нове обвезе те је тим из темеља промењен дотадашњи однос сељака према господару, тада су постали чифлик-сахибије (аге и бегови.)

Сељаци нису то могли да сnose, па се силом и милом одрекоше својих права и напустише земљу. Тако је скоро нестало све слободне земље и сва је прешла на чифлик-сахибије и то је трећа и најрадикалнија промена у поседовним односима Босне и Херцеговине. Тим се још јаче погоршало стање сељака, јер су поред натуралних давања (трећина итд.) морали давати и т. зв. хизмет. То је дало повода немирима у земљи и Турска је хтела да успостави ред, па је 1828. г. укинула Јаничаре и 1839. г. проглашена је сва земља за државну својину (мирије). То је четврта, најрадикалнија промена у поседовним односима Босне и Херцеговине. Хатишерифом 1858. г. уређен је посед земље, а наредбом 1859. уређен је однос сељака према господару. Но ништа од тога није спроведено ради отпора чифлик-сахибија. Услед нереди 1875. г. иселио се велики број сељака и њихова земља остала је пуста, па су је већином присвојили чифлик-сахибије.

Аустрија се ограничила само на то да успостави наредбу о уређењу односа сељака према чифлик-сахибијама (сеферска наредба од 1859. г.). Затим је у грунтовницу уписала затечено стање у поседу земље те је тим санкционисала оно стање које је настало. Уз то је 1911. г. издала закон о факултативном откупу земље, који међутим није имао великог утицаја на промену аграрних односа у Босни и Херцеговини. Према службеној статистици 1910. г. било је становништво подељено у Босни и Херцеговини овако :

укупни број становника	1,898.044		
поседници са кметовима	10.463	породице са	40.460 душа
поседници без кметова	4.281	„ „	16.182 „
слободних сељака	136.854	„ „	634.789 „
слободни сељаци који имају и кметовске земље, али више слободне	14.453	„ „	95.296 „
исто али са више кметовске земље	16.973	„ „	110.499 „
кметова	79.676	„ „	444.920 „

укупно кметова, и полукметова
сељака и поседника 262.701 породица са 1,342.096 душа.

А површина земљишта била је подељена овако :

слободни посед без шума	12,970.617	дунума
слободни посед шуме и шикаре	8,125.294	„
под кметством	7,752.339	„
ерарска земља	6,836.350	„
ерарске шуме	15,514.400	„
Укупно	51,199.000	дунума.

Дунум има 100 кв. метара.

Од сопственика (чифлик-сахибија, ага и бегова) било је:

муслимана са кметовима	9.537	или	91	%
православних	633	„	6	%
католика	267	„	2,5	%
других религија	26	„	0,25	%

свега поседника са кметовима 10.463 породица

муслимана без кметова	3.023	или	70,6	%
православних без кметова.....	760	„	17,7	%
католика „ „	485	„	10,7	%
других религија	40	„	0,93	%

укупно поседника без кметова 4.281 породица

Свега је поседника било 14.744 породица.

Од слободних сељака било је :

муслимана	77.518	или	56,6	%
православних	35.414	„	23,08	%
католика	22.916	„	16,7	%
других религија	1.006	„	0,74	%

свега слободних сељака је било 136.854 породица

Кметова (сељака без земље и поседа) и полукметова (са мало земље) било је :

муслимана	6.344	или	7,3	%
православних	75.679	„	60	%
католика	29.067	„	32,5	%
других религија	13	„	0,01	%

Свега 111.103 породице.

Сасвим је природно да ови односи аграрни нису могли да остану овакви исти. Краљевина Србија решила је своја аграрна питања још много раније. Срби су почетком 19 столећа под Карађорђем и потом под Милошем Обреновићем борили се за ослобођење од отоманског јарма. И са ослобођењем политичким Срби су у исто време извршили и економско ослобођење. Односи између кметова и ага били су у Србији укинута од ослобођења одмах, а од Берлинског конгреса 1878. г. била је повећана Србија са 4 нова округа. И тада је било решено одмах питање аграрно, које је затекла Србија у тим крајевима. Али односи између ага и кметова постојали су и даље у Маћедонији, Санцаку Новопазарском и у Босни и Херцеговини. После Балканских ратова

Србија је била повећана Јужном Србијом и Новопазарским Санџаком 1913—1914. г. и влада се тада спремаола да реши аграрно питање и у тим крајевима. Али Европски рат спречио ју је у том задатку.

Крајем 1918. г., после сједињења Срба, Хрвата и Словенаца ситуација аграрна била је у Србији и у Босни и Херцеговини ова : у Србији није било никаквих великих поседа и сељаци су обрађивали своју сопствену земљу. У Босни и Херцеговини само је 53% сељака обрађивало своју земљу. У Србији земља је припадала ономе који ју је радио, а у Босни и Херцеговини напротив било је 14.744 поседника, чију је земљу обрађивало 11.103 породица кметова. У Србији било је само 11% сељака који нису имали земље, а у Босни и Херцеговини 45% обрађивали су земљу ага и давали су хак, не урачунавајући овде и сељака без икакве земље и који нису били никакви кметови. Природно је да је нова Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца тежила да промени ово стање и она их је мењала на основу начела утврђених у претходним одредбама од 25. фебруара 1919. г. као и разним уредбама у 1919., 1920. и 1921. г., а дефинитивно су ликвидирани у главном аграрни односи Уредбом о финансијској ликвидацији аграрних односа у Босни и Херцеговини од 20. маја 1921. г., све аграрне уредбе прошле су потом и кроз Народну Скупштину и постале су и закон.

Аграрни односи у Босни и Херцеговини ликвидирани су финансијски овако : Сви кметски односи у Босни и Херцеговини ликвидирају се за 255 милиона динара, коју суму даје држава и то половину у готовом, а половину у државним облигацијама. Од горње суме ставило се одмах 60 милиона динара у готовом, да се њиме ликвидирају кметски односи према оним сопственицима који су на пређашње земље кметске плаћали до 40 круна земљарине и да се даду нужни предујмови осталим најпотребитијим сопственицима. Остатак од 195 милиона исплаћен је и то две трећине у облигацијама, а једна трећина у готовом. Исплата се вршила по дегресивној скали. Облигације за исплату оштете поседницима у Босни и Херцеговини носе назив »Обвезнице за финансијско ликвидирање аграрних односа у Босни и Херцеговини« и носе 4% камате годишње. Извлачење врши се сваке четири године 2. јануара почев од 1923. г. Четири месеца по извлачењу исплаћује се по номиналној цени свака обвезница која буде извучена. До 50 година има се исплатити сума главнице извлачењем.

После овога закона и ликвидације аграрних односа сви су кметови постали слободни сопственици земаља, које су до сада обрађивали, и у Босни и Херцеговини тиме је ликвидирано у главном питање аграрне реформе. Постоје још мали спорови о ликвидацији т. зв. беглучких земаља, али и ови ће кроз кратко време бити ликвидирани и зато је одређена сума од 25 милиона динара овом уредбом о финансијској ликвидацији аграрних односа у Босни и Херцеговини.

Аграрни односи у Јужној Србији још нису ликвидирани, него се то има учинити будућим законима, а дотле исплаћује се привремена рента власницима, која се уноси годишње у буџет. Тако је у буџету за 1920-21. г. за ликвидацију ових обвеза било унесено 2,300.000, а у буџету за 1922-23. г. 14 милиона 500.000, а у буџету за 1924-25. 30,000.000 и 1926-27. год. 4,000.000. Исто тако није дефинитивно ликвидирано ни питање колонатско у Далмацији. Сељаци држе земљу и обрађују је као своју, а власници добивају привремену ренту од државе. Ова рента износила је за 1924-25. год. 3,000.000 и унесено је и у буџет за 1926-27. год. 3,000.000 динара.

III.

Велики поседи

Велики поседи, т. ј. имања која нису обрађивали сопственици сами ни са својом породицом, него преко или закупника или у режији са великим бројем радника, играли су врло велики значај у аустро-угарској монархији. Хрватска и Славонија, Банат и Бачка и Барања и Словенија били су саставни делови Аустро-угарске монархије, која је предала у наследство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца врло велики број великих поседа и са тим и решавања овог крупног аграрног питања. Социјални значај великог поседа показује нам најбоље неколико бројних података из статистике бив. Аустрије, бив. Угарске.

У Аустрији у девет провинција био је однос између величине поседа целокупног броја поседника израженог у процентима, и површине земљишта израженог у процентима целокупне површине земљишта, које дотичне групе имају, овај:

Величина поседа у ха.	Процент целокупног броја поседника	Процент од целокупног земљишта
до 5	79,2%	10,3%
од 5—10	8,0%	7,9%
10—20	7,1%	15,3%

20—50	4,7%	18,8%
50—100	0,6%	5,3%
100—500	0,3%	8,3%
500—1000 и преко 1000	0,1%	34,1%

Као што се види из ових бројева, хиљадити део целокупног броја поседника имао је 34% од целокупног земљишта, а ако рачунамо у велики посед и категорију 100—500 ха, то излази да је 250-ти део целокупног броја поседника имао 42,4% од земљишног поседа; дакле приближава се половини. Претворен овај однос у реалне бројеве, он нам казује, да су 2, 819.968 поседника (до 100 ха) имали 57,6%, а 18.437 великих поседника 42,4% од целокупног земљишног поседа.

Овај однос између великог и малог поседа и броја поседника био је још неповољнији за мањи посед у бив. Угарској; ово се види из ових бројева:

Величина поседа у ха.	Број поседника	Земљишта у ха	Процент од цел. поседа
0—5	1,459.893	1,467.850	6,10%
5—100	1,311.218	11,574.860	48,50%
100—1000	20.797	3,399.401	14,2 %
преко 1000	3.977	7,451.640	31,2 %

Из горњих бројева јасно се види да је размер између малог и великог поседа у предратној Угарској био још гори него у Аустрији. 24.777 великих поседника (преко 100 ха) имали су 45,4% од целокупног земљишног поседа, а 1,311.211 мала и средња поседника имали су 54,6% од целокупног поседа. За Банат и Бачку и Брању нема детаљних бројева. Али однос између великог и малог поседа биће сличан као и за целу Угарску и неће много одударати по свом процентуалном саставу од целе земље. Доста је напоменути да на пр. у Барањи само један велики посед (ерцхерцога Фридриха) износи до близу 100.000 јутара. У Торонталској жупанији, која од прилике одговара величини нашег Баната, било је оранице 1,200.933 јутара, те према горњем проценту има у њој поседа преко 100 јутара 555.224 јут., а поседа преко 1000 ј. било је 372.289 к. јутара.

У Хрватској и Славонији мали и велики посед имали су ове размере:

Величина поседа у јутрима	број поседника	Површина у јутрима	Процент целокупне површине
0—5.....	180.175	395.004	5,7%
5—100.....	226.089	2.976.007	42,2%
100—1000			
преко 1000	4.393	3,675.552	52,1%

У Хрватској и Славонији, према томе, је однос између броја поседника и површине које имају, још неповољнији него и у предратној Аустрији и предратној Мађарској. Док су поседници преко сто хектара, односно јутара, имали у Аустрији 42,4%, у Мађарској 45,4%, имали су у Хрватској и Славонији 52,1% целокупне земљишне површине. И док су у Хрватској и Славонији мали поседници (до 5 ха, односно јутара) имали само 5,7%, исти су имали у Мађарској 6,1%, а у Аустрији 10,3% од целокупне површине.

Јасно је из ових бројева да овакви односи тешко могу да постоје у једној држави, чији је саставни део и Србија, где највећи део поседа припада сељацима до 10 ха, као што се из ниже наведених бројева види :

Величина поседа у ха.	Број поседа	Процент од целок. површине
до 3.....	98.253	33,5 %
3—5.....	62.622	21,2 %
5—10	80.822	27,5 %
10—20	40.782	13,9 %
20—60	10.962	3,2 %
60—100.....	397	0,1 %
100—300.....	83	0,01 %
преко 300	3	0,001%

83,2%

Мали поседници (до 5 ха) имали су 54,6% целокупне површине, а поседници изнад 20 ха само 3,4%, да је и у Хрватској и Славонији и Војводини однос сасвим био обрнут. Сасвим је оправдан дакле закључак да је расподела поседа и однос малог и великог поседа у средње-европској зони наше нове државе диаметрално различан од расподеле у Србији.

Природно је да у новој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца широки народни слојеви не могу живети под диаметрално различним економским и аграрним приликама и да су се појавиле тежње широких народних слојева да се поседовни односи колико толико изједначе.

Већ је у Претходним Одредбама за припрему аграрне реформе утврђено да се сви велики поседи на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца имају експроприсати и да се земље великих поседа имају издати у закуп аграрној сиротињи. А наредбом Министарског Савета од 10. априла 1919. г. о делимичном извођењу Претходних Одредба утврђена су детаљнија наређења у погледу спровођења и организације посла,

око издавања земље у привремени закуп. У закуп се издају земљишта унесена у катастралне поседовне листове под ознаком ораница, ливада и пашњака која се имају одвојити од великог поседа и прогласити расположивим за закуп. Код одвајања површина одређених за закуп ваљало је следити ова начела: одвајање врши аграрна комисија састављена од именованих стручњачких и правничких органа, а против решења могла се поднети и жалба на министра аграрне реформе. Закупци плаћају од сваког комплекса земљишта закупнину, а осим тога управне и колонизационе трошкове што је износило 5-струки или 8-струки чисти приход комплекса. Каснијом уредбом од 21. јула 1919. г. утврђено је шта се све сматра великим поседом и према тој уредби, односно закону, великим поседима сматрају се: и

- а) у Далмацији и Херцеговини 50 ха обрадивог земљишта;
- б) у Словенији и Међумурју 75 ха обрадивог земљишта
- в) у Хрватској 100 ха обрадивог земљишта
- г) у неким деловима Хрватске и у Босни 150 ха обрадивог земљишта

д) у Славонији 200 ха, а у Банату, Бачкој и Барањи и у новим крајевима Србије 300 ха.

Ово се односи само на обрадиво земљиште, а сем тога повећава се овај максимум са шумама и пашњацима. И према каснијем извођењу аграрне реформе узимане су, т. ј. одвајане су површине само преко максимума, но и ако је ово законом утврђено да се узимају у деобу земљишта изнад максимума, ипак признато је начело да се за узорна имања, за ергеле, одгајалишта семена и друге пољопривредне сврхе може оставити великом поседнику површина и преко максимума, те због тога има поседа који још и сада на основу овог начела имају по 1000, 2000 па и 3000 јутара земље.

Као основ за издавање земље у закуп служи у првом реду оскудица земљорадника у земљи и њихова способност за ваљану обраду земље. Великом поседнику оставља се на слободно искоришћавање максимум поседа, а припада му и право да сам изабере половину површине максимума који му се оставља на слободно искоришћавање, а при одлучивању о другој половини узима се у обзир и арендација сеоског хатара и други економски моменти. При расподељивању земље сиромашним земљорадницима даје се земља у првом реду у закуп земљорад-

ницима околних села, а од других села могу доћи у обзир само она, која од великог поседа не леже тако далеко, да би ради удаљености било немогуће рационално обрађивање земље и само онда, ако после подмирења потреба најближих села преостаје још земље за расподелу. Земља се даје у првом реду оним породицама које у опште немају земље или имају испод 10 кат. јутара обрадиве земље. Ни једна породица не може да добије више од оне површине са којом би са властитом земљом имала више од 10 кат. јут. обрадиве земље, изузев случајеве када породица има више од 10 чланова. Земљу добијају само породице, чији су старешине држављани Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и стално бораве на подручју општина. Привремени закуп трајао је по наредби од 10. априла 1919. г. свега годину дана, али уредбом од 3. септембра 1920. г. продужен је закупни рок на 4 године, а 1924. г. продужен је све докле, док год се дефинитивно не донесе закон о експропријацији и ликвидацији великих поседа.

Према овим начелима раздељено је земљиште велики поседа у Словенији, у Хрватској и Славонији Банату, и Бачкој, Свега је било на овој територији 921 велики посед, који је имао укупну површину у кат. јутрима и то : обрадиве земље 815.315 к. ј., шума 845.448 к. ј остале површине 392.320 к. ј., а укупна површина била је 2,089.083 к. ј. Од 921 великих поседа било је 391 стране народности, који је имао свега 367.240 к. ј. Од ове површине великих поседа подељено је месној сиротињи т. ј. сељацима у местима где се налази и сам велики посед 356.936 к. ј. на 182.536 породица. Но сем тога било је дељено и добровољцима, који су се борили на Солунском Фронту, а били су за време рата још поданици Аустро-Угарске. Тим добровољцима обећала је влада Краљевине Србије на Крфу по 5 ха борцима, а по 3 ха неборцима. Добровољци из кршевитих крајева и тамо где није било довољно земље, били су колонизирани, а један део добровољаца добио је земљу и у своме месту. Таквих добровољаца, који су добили у своме месту земље, било је 7.229 породица, а примили су 56.965 к. ј., а сем тога око 10.112 добровољаца примили су земљу у другим местима у износу од 93.318 к. ј. Сем тога било је у овим крајевима, особито у Банату и у Бачкој и колонизација, о чему ће бити доцније говора. Укупно у северним крајевима, у Хрватској и Славонији, Словенији, Банату и Бачкој били су помогнути од аграрне реформе са земљом 207.121 породица, које су примиле 557.202 к. ј.

1922. г. као и 1923. г. поднесен је и зак. предлог о дефинитивној ликвидацији аграрних односа у северним крајевима, али због парламентарних прилика није могао да прође кроз Скупштину. Вероватно да ће овај зак. предлог о експропријацији и ликвидацији великих поседа бити поднесен кроз кратко време Народној Скупштини и да ће тада наступити нормални односи. Сељаци имају да добију своју властиту земљу за коју ће платити откуп, који ће трајати више година, а власници, велики поседници добиће оштету коју ће утврдити дефинитивно будући закон. Но већ сада може се рећи да би привредни полет био много већи да је држава имала више средстава и да је могла помоћи ове породице. Јер несумњиво сељак, који је добио земљу, има велике потребе за кредитом. Тај сељак нити је имао земљу, ни стоку, ни друга радила, а велики број није имао ни куће, и држава поред земље била је приморана да подељује и кућишта. Сељаци који су били бескућници морали су дизати у првом реду себи куће, а тек потом могли су да набављају стоку и алат који је потребан за обрађивање земље. Истина, да је држава помагала и позајмицама, али су те позајмице биле врло мале и недовољне. Тако за 1922-23. г. дато је света 23.2 милиона, а за 1924-25. г. 20 милиона, а исто тако предвиђено је да се да и за 1926-27. г. свега 20 милиона. Те су позајмице несумњиво мале и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца несумњиво потребује много више новчаних средстава да би изашла у сусрет потребама ових 207.000 сељака. Тих средстава из буџета не може дати Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и природно је да мора да гледа да их нађе на други начин. Ово исто питање појављује се и приликом разматрања колонизације.

IV.

Колонизација

Колонизација у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца извршује се у јужним крајевима, Јужна Србија и Македонија и у северним крајевима у Банату, Бачкој, Срему и Славонији. Ова колонизација има разне мотиве. Потребно је ненасељене крајеве населити, а сем тога потребно је и појачати национални живаљ у неким крајевима. У току Балканских ратова као и Светскога рата, јужни крајеви су изгубили врло велики број становништва, а и велики број муслимана Турака и Арнаута иселио

се добровољно у Турску и у Малу Азију. Ову празнину потребно је попунити, а у северним крајевима стари режим угарски био је управљен против словенског становништва, које се морало исељавати у северну и јужну Америку. И после ослобођења ови исељеници желе да се враћају, било као насељеници, а 1918. г. велик се број био пријавио и као добровољац, који се борио за савезнике у Светском рату. Насељеници у главном долазе из брдовитих и неплодних крајева као што је Црна Гора, Лика, Босна и Херцеговина и Приморје. Ово насељавање има се сматрати као спуштање брђана са планина у равнице и прелаз од сточарства ка ратарству.

Колонизација у јужним крајевима врши се на сонову уредбе о насељавању јужних крајева од 24. септембра 1920. г. Земљишта која држава даје јесу : 1. слободно државно земљиште, 2. општинске и сеоске земље и утрине, 3. пуста земљишта и земљишта која су власници трајно напустили и 4. земљишта, која се по Претходним одредбама за припрему аграрне реформе могу издвојити из притване својине. Право на насељавање имају сви грађани Краљевине С Х С који се баве земљорадњом, а немају у опште, или немају у довољној мери сопствене земље. За насељавање добија свака породица најмање 5 ха земље, а породичним задругама додељује се земљиште на следећи начин: на старешину задруге даје се 5 ха, на сваког ожењеног задругара по 4 ха, а на неожењеног између 16 и 21 године по 2 ха, а на неожењене старије од 21 г. по 3 ха. Породици која доведе и донесе за собом неопходно потребан инвентар за обрађивање земље има се дати још 3 ха земље. За подизање угледних економија и пољопривредних школа министар за аграрну реформу може одобрити до 50 ха земљишта. Среске комисије за насељавање ограничавају на терену комплексе за колонизацију. Ако се приликом ограничавања комплекса за насељавање укаже потреба за приватно земљиште које је обухваћено ограниченим комплексом, оно ће се моћи узети само на сонову закључка комисије за насељавање, а за узето земљиште има се сопственику дати у замену земљиште одговарајуће вредности. Против рада комисије за ограничавање жале се заинтересовани органима Министарства за аграрну реформу, па и самом министарству. По молбама за колонизацију доноси министарство начелно решење, а својим органима, дирекцији и повереницима упућује молбе на извршење према колонијационом плану. Молбе и уверења ослобођени су сваке таксе.

Насељеници имају права приликом насељавања: 1. на бесплатан подвоз свих чланова породице, стоке и ствари; 2. на бесплатну грађу из државних и општинских шума за подизање зграда за станове и смештај стоке као и за израду пољопривредних справа и алата; 3. на испашу по сеоким и општинским утринама као и на сервитуте у општинским и државним шумама; 4. на слободан увоз без царине стоке, земљорадничких машина, справа и алата, покућанства, семена, жита за храну и других потреба за рад и живот. Насељеници се ослобођавају од државних пореза и самоуправних приреза за три године. Насељеници су дужни уредно обрађивати уступљена им земљишта, куће зидати и отплате вршити према предузетим обвезама и редовно плаћати дажбине. Добивено земљиште не сме се давати у закуп. Насељеници постају сопственици земљишта после десет година од дана насељена. На основу ових одредаба извршена је колонизација у јужним крајевима и 1922, и 1923. г. насељено је 5.650 породица, којима је било подељено 57.598 ха земље и то: у Метохијском округу 724 породице, у звечанском 577 породица, у косовском 2.186 породица, у скопском 345 породица, а остатак по другим окрузима Јужне Србије. Сем тога насељено је за ово време и 468 мештана из тих крајева. Али од насељеника имали су само 1.766 породица своје куће и ако је министарство помагало и новцем подизање зграда. Тако је било дато из доларског зајма 30 милиона динара за набавку грађевинског материјала и кућа насељеничких, али и ова сума као и буџетом предвиђене суме нису биле довољне да задовоље огромне потребе насељеника у овим крајевима. А и саме буџетом предвиђене суме кретале су се по буџетским годинама до 20 милиона динара. Ове позајмице као и помоћи даване су насељеницима преко нарочитих удружења насељеника преко т. зв. аграрних заједница, које су организоване у појединим колонијама, а све заједнице удружене су у један савез аграрних заједница у Скопљу.

Статистички подаци за јужне крајеве о насељавању били су крајем 1925. г. ови :

1. за насељавање ограничено је од комисија 138.251 ха, а раздељено је колонистима и мештанима 71.045 ха.

2. Мештана је добило земљу 2.097 породица у површини од 11.300 ха.

3. Колониста, рачунајући и добровољце и четнике, добило је земљу 8.748 породица у површини од 59.745 ха.

4. Стварно насељених колониста има 5.532, а подигнутих кућа је било 2.908.

5. Број нових села, колонија има 110. Мање групе кућа нису урачунате у ове колоније.

Као што се види, од колониста врло велики број нису могли да подигну куће због тога, шта сама држава није могла да да довољно помоћи, а средство из буџета, као и из самога доларског зајма нису била довољна. Већ ови бројеви показују како колонисте, па и мештани имају врло велике потребе за кредитом и зајмовима, а успешна колонизација у већем стилу може се извршити само већим новчаним помоћима или од стране државе или од каквих привилегованих установа.

Насељавање у јужним крајевима било је боље организовано од колонизације у северним. Колонизација у северним крајевима вршила се у главном на основу наредбе министра за аграрну реформу од 27. августа 1920. г. и на основу законских прописа који вреде за велике поседе. За насељавање употребљена су земљишта изнад максимума, као и нека општинска земљишта и манастирска, или земљишта т. зв. мртве руке. Насељавањем у северним крајевима користили су се у главном добровољци и ова наредба министра за аграрну реформу управо односи се на насељавање добровољаца, којима се даје земљиште на обрађивање у закуп, пошто дефинитивног закона о прелазу у својину није било. Колониста или добровољац дужан је да се стара да земљиште обрађује и да плаћа закупнину као и остали интересенти, с том разликом да сами добровољци не плаћају закупнину, али све друге дажбине, док колонисте плаћају исту закупнину и све друге дажбине као и месни аграрни рефлеканти. 1925. г. било је насељено добровољаца 10.112 породица, који су добили 93.311 кат. јутара, а колониста било је и то : домаћих из оближњих крајева : 2.152 породице са 15.602 к. ј. и 5.022 породице страних колониста, т. ј. из удаљенијих крајева са 35.388 к. ј.

Као што се види, у северним крајевима употребљено је за насељавање преко 80.000 ха, док у јужним крајевима само око 71.000 ха. Али држава је ипак у главном помагала више насељенике у јужним крајевима у недостатку средстава. Сматрало се да насељеници у северним крајевима треба да сами дижу куће о свом сопственом трошку и заиста, нова села у Банату (Карађорђево, Александрово, Леоновац, Ечка, Банатско Аранђе-

лово), у Бачкој у тополском срезу и у Футогу, као и око Вуковара у главном су подигнута из средстава самих колониста а са малом помоћи од стране државе. И ако су услови за колонизацију врло добри, ипак услед недостатка домова тај рад није извршен потпуно и насељеничка села немају у многим добре хигијенске установе. Чак ни општ. домове ни школе нису местимице подигли. У многим селима немају добрих бунара. И да би се задовољиле потребе ових 17.000 породица, потребна су велика новчана средства, са којима Краљевина С Х С не располаже. А и сам домаћи капитал није довољно јак, а и хипотекарни зајмови нису довољно рентабилни те због тога ове насељеничке потребе остају незадовољене.

Као што се види из горњег разлагања, насељеници у јужним крајевима постају сопственици земље тек после десет година од насељавања, а насељеници у северним крајевима сматрају се закупницима земљишта без рока. И ако они већ сада плаћају и порез и општинске прирезе, јер насељеници у северним крајевима нису ослобођени плаћања порезе и приреза и самоуправних дажбина, као они у јужним крајевима. То доста смета и зато је потребно да се донесе што пре закон о колонизацији и да се утврде насељеници као прави сопственици земљишта, и да се регулише откуп који имају плаћати досадашњим власницима земље.

V.

Факултативни откуп

Али услед парламентарних прилика у Краљевини С Х С закон о колонизацији, као и о експропријацији и ликвидацији великих поседа није био донесен. И зато је влада Краљевине С Х С покушала да омогући ликвидацију откупа од стране аграрне сиротиње и колониста, помоћу факултативног откупа. У чл. 38. закона о буџетским дванаестинама од 31. јула 1925. г. овлаштен је министар за аграрну реформу да до доношења закона о експропријацији великих поседа и о колонизацији може одобравати продају и грунтовни пренос некретнина, које су стављене под удар аграрне реформе, а промашују законом прописани максимум и то :

1. обрадиве површине аграрним интересентима свију врста и то онолику површину, на колико до сада по постојећим прописима имали су право закупа ; и

2. остале површине (шуме, пашњаци и неплодно) за које преостају по намирењу потреба аграрних интересаната и појединцима и јуристичким особама.

Откупом продајне цене има продавалац платити 10% за колонизациони фонд министарства за аграрну реформу. Купљене некретнине не могу се никако отуђити у року од десет година, а могу се оптеретити дозволом министра за аграрну реформу. Али и ова одредба није могла да помери ликвидацију аграрних послова у Краљевини С Х С зато, јер баш у то време избила је велика и тешка пољопривредна криза. Цене земљорадничким производима пале су и аграрни интересенти и колонисти имају и иначе доста потреба, које нису могли до сада да задовоље. А услед пада цена својих производа, морали су се одрећи задовољења и својих најпрешњијих потреба, а камо ли да уђу у куповину своје земље. И ако постоји велика тежња код сељака да дођу до своје земље, ипак они нису то у могућности и сем два-три усамљена случаја факултативан откуп није имао онаквог успеха као што би могао да има да није било ове привредне кризе. Али за откуп 557.000 к. ј. као и за 71.000 ха у јужним крајевима потребне су огромне суме и велике финансијске трансакције, које домаћи капитал није способан да савлада. Рачунајући целокупну површину под аграрном реформом и колонизацијом на округло 900.000 јутара земље, а цену по јутру само 2.000 динара, то значи да би за откуп и ликвидацију овог посла требало око 1 милијарда 800 милиона динара. Ова средства у Краљевини С Х С не могу се наћи.

Сама држава трошила је на извођење аграрне реформе из године у годину све више. Тако за 1919-20. г. утрошено је 1,470.507 динара, за 1920-21. г. 43,3 милиона; за 1922-23. г. 54,6 милиона динара; за 1924-25. г. 92,5 милиона динара, а за 1926-27. г. предвиђено је 70 милиона динара.

Како се из наведеног види, аграрни односи у Краљевини С Х С били су почетком 1919. г. јако несређени. Краљевина С Х С гледала је да те односе који су били у прошлости вечити извори незадовољства, буна и сиромаштва најширих народних маса, и који су били један од повода за почетак и коначно распадање Турске империје, а и за слабост Аустро-угарске монархије, колико толико ублажи и реши. И народ Срба, Хрвата и Словенаца, који се састоји од преко 80% сељака, с правом је тражио да се после уједињења и ослобођења ослободи еко-

номског ропства које је спутавало његову радну и продуктивну способност, пречило му напредак и развитак и држало га вечито зависним од воље господара земље. Краљевина С Х С несумњиво решила је аграрни проблем у Босни и Херцеговини, а у другим крајевима исто тако земља је прешла у руке сељака и он је сада обрађује. Питање оштете власника, господара земље у Далмацији и Јужној Србији решено је само привремено, давањем т. зв. привремене ренте, а у северним крајевима само плаћањем закупа великим поседницима, досадашњим власницима земље. Ово питање, владе Краљевине С Х С нису се упустиле у коначно решавање у првом реду због финансијских потешкоћа. Краљевина С Х С трошила је из својих сопствених буџетских средстава велике суме за извођење аграрне реформе, чак је и суме из зајма стављала на расположење потребама колонизације, али питање самога откупа и дефинитивне ликвидације аграрних реформа није до сада решено због политичких, а исто тако и због финансијских потешкоћа јер за откупљивање права од досадашњих власника треба великих новчаних средстава са којима држава С Х С за сада не располаже.

Д-р МИЛОРАД НЕДЕЉКОВИЋ,

Пасивна менична способност земљорадничкова с погледом на будуће наше законодавство

(Председник Касационог Суда, г. Др. Душан Суботић, одржао је недавно у Правничком Друштву једно веома лепо разрађено предавање о »Сељаку и његовој пасивној меничној способности с обзиром на грађанско- и кривично-правну одговорност«. Одличнога и уваженога правника, г. Дра Суботића, интересовао је проблем пасивне меничне способности земљорадничкове искључиво *de lege lata*. У правничком Друштву закључено је међутим, да би о овој теми вредно било дискутовати и *de lege ferenda*. Стицајем прилика стављено је мојој маленкости у дужност, да о овој теми поднесем реферат, који би дао повода свестраној дискусији у Правничком Друштву. Реферат је читан на седници Правничког Друштва од 25 фебруара о. г.).

I.

Утврдићемо најпре чињеницу, да је искључење земљорадника из пасивне меничне способности чисто наш српски специјалитет, и да се не налази више ни у једном меничном

законодавству на кугли земљиној. Наш Трговачки Законик, у Србији, у коме се налази ова одредба донет је 26. јануара 1860. год. И по времену када је донет, као и по своме духу, овај законски пропис спада у низ оних законодавних мера којима се у Србији намеравало помагати, током XIX. века, земљораднику против зеленаша, и чувати га од пропасти. Таквих је законодавних мера било више. Најпре се покушава, да се сељак заштити од зеленашке т. ј. прекомерно високе камате, па је још Кнез Милош, указом од 24. марта 1837. утврдио, да законити интерес не сме прећи 1% месечно или 12% годишње, »и овај интерес да се има признати на сваком суду, већи пак да се не признаје«. Ова се одредба преноси 1864. у Грађански Законик као ново уметнути § 601а, где се нарочито прецизира да не само интерес у ужем смислу, него и све друге »поред интереса уговорене побочне дужности или користи, под којим му драго видом или називањем, било за себе или за другога уговорене« не могу скупа прећи износ од 12% годишње. У истом су смислу мењани и допуњавани те исте године (1864) §§ 602, 603. и 604, све у вези са максимирањем интереса и интереса на интерес.

Поред ограничења каматне стопе, законодавац гледа да заштити земљорадника и од преваре његових поверилаца. Године 1859. 3. октобра, Кнез Милош по повратку у Србију издаје наредбу : »Кад дужник, од кога поверитељ наплату дуга судом тражи, изјави да је дуг прекомерним интересом нарастао, он ће бити дужан показати под заклетвом колики је дуг најпре био«. Та се заклетва ради веће сигурности полагала у цркви пред окружним протојерејем, у присуству једног судије и председника суда. У истом смислу законик о Грађанском Судском Поступку од 1860. прописивао је, да дужник може заклетвом у цркви доказивати да му је у облигацији противзакони интерес урачунат (чл. 119. и 161.; укинута крајем 1860.). У низу тих идеја донет је 1870. и закон којим се ограничава отварање сеоских дућана, и потврђује се ограничење механџиских потраживања, јер као да су тада сеоске механџије и дућанџије били главни зеленаши, који су најразноврснијим преварама и доскочицама увлачили сељака у дугове и после га зеленашком каматом руинисали.

Ако ни ограничавање каматне стопе ни ограничавања механџиских и дућанџиских потраживања нису помогла, онда

је требао сељак да буде силом истргнут из зеленашких руку и спасен од пропасти, законом о пет дана ораће земље. Кнез Милош је још 1836. издао наредбу, да се у селима на кућу баштину, два вола и краву нико задужити не може, т. ј. делови земљорадникове имовине не могу бити узети у залогу за дуг, нити продати егzekутивним путем за наплату његових дугова. Доцније, 1865., § 471. Грађанског Судског Поступка допуњује се одредбом, да се сељак не може задужити ни на два дана земље; а ова је допуна несумњиво била обнављање (рецепција) већ поменутог указа. Но како је овај део имања земљорадниковог, изузет од задужења, био врло мали, и недовољан за опстанак породице, то се 24. децембра 1873. (са важењем од 1. јануара 1874.) доноси законска допуна § 471. Грађанског Судског Поступка, као тач. 4а, по коме се земљоделцу не може узети у попис и продати за дугове: »... Један плуг, једна кола, два вола или теглећа коња, мотика, секира, будак, коса и толико хране колико је за њега, породицу и стоку потребно до нове хране; поред тога на сваку пореску главу, била она од данка ослобођена или не, ако јој је само главно занимање земљоделство, живела она у селу или вароши, пет дана земље рачунајући дан на 1600 кв. хвати, била земља чиста, под гором, воћем или виноградом, заједно са необратим плодом; исто тако и кућа са зградама и плацем до једног дана орања. — Имање ово побројано не може ни сам земљорадник продати или ма којим начином отуђити. — Но ако би се земљоделац у нужди налазио због каквог елементарног случаја, као што су: поплава, пожар или неродица, или ако би му стока угинула, или би му потребовало новаца да семе за усев купи и т. д., он се може задужити, али само код јавних каса, но и у овом случају не може задужити два дана земље и кућу с плацем. — Ако би земљоделац више од пет плугова земље имао, остаје њему да одреди која ће му се земља продати. — Замена ова не мења ни у колико наређење закона од 4. децембра 1867. године, односно продаје ових добара у тамо изложеним случајевима: »У тач. 4., 5. и 6. побројане ствари продаће се, ако се том продајом има подмирити штета, коју је кривац учинио злочиним делом, преступљенијем или иступљењем учињеним из користољубља, или преступљењем нарочито учинио; нити се она односи на случај кад се имају да наплате државни и општински трошкови.« Овај је законски пропис допуњаван још једном,

14. јула 1898., ближим одредбама о пертиненцијама које се не могу узети у попис : (плуг, кола, два вола или два бивола, или два теглећа коња, кобила са ждребетом до године дана, крава или биволица са телетом односно биволчетом до године дана, 10 оваца, пет коза ; даље исто као и раније), и одредбом да се у случају продаје свег имања за јавно правна потраживања има преостатак дати земљоделцу само под условом да за њега купи другу земљу ако је тај преостатак већи од 20.— динара. Ко се међутим има сматрати као земљоделац о томе су донета мало доцније, 4. фебруара 1874. »Правила Министра Правде за извршење т. 4а § 471. Грађанског Судског Поступка, а која гласе :

Тач. 1. : »Под именом земљоделца, као што први став тач. 4 а закона од 24. децембра 1873. јасно показује, разуме се не само онај који у селу живи, већ и онај који у вароши живи, али би му ипак земљоделство била главна радња којом себе и породицу издржава. Овде нарочито долазе они, који живећи у вароши, какав занат раде, но тај им без земљоделства не доноси такав приход да себе и породицу издржавати могу; такови су поглавито лончари, ужари, покровције (мутавције), крпари разних заната, одвећ незнатни бакали, бербери, рабаџије и т. д.«

»Живети од земљоделства не подусловљава да сваки мора имати плуг и волове. Ово се може и под најам или на послугу од другог узети, те да се земља ради. Према томе, ма да који у вароши живећи нема плуг и стоку којом земљу ради, ипак се на њега простире оно благодејање закона, да му се алат за земљорадњу нужан као : мотика, секира, будак и коса у попис узети не може, а исто тако и она количина ране која се законом земљоделцу оставља«.

Тач. 2. : »Под земљоделством разуме се и радња виноградарска или баштованска«.

Најзад, када је донет Трговачки Законик (26. јануара 1860.) и у њему се донеле и одредбе о меницама, нашло се за потребно да се земљорадник »спасе« од додира са овим опасним инструментом кредита, те му је кратко и просто одузета пасивна менична способност т. ј. способност да се може задуживати на меницу и по меничном праву. Текст тих §§-а гласи:

§ 77. : »Изузимају се од тога само *сељаци који се ратарским послом занимају*, прости војници и сви нижег чина од потпо-

ручника гарнизоне војске, жене удате и малолетници, ако ови последњи (жене удате и малолетници) немају на то прописаног дозвољења».

§ 78. : »Менице *издане од сељака*, простог војника и војника нижег чина од потпоручника гарнизоне војске, и жене удате, без саизвољења мужа, сматрају се у призрењу на њих као проста грађанска обвезатељства».

Одредбе Трговачког Законика о томе, ко се има сматрати земљорадником у једном погледу су много уже од сличних одредаба Правила уз § 471. т. 4 а; јер се по Трговачком Законику имају сматрати као земљорадници, неспособни да се менично обвежу, само *сељаци*, дакле становници села (само села, а не и вароши!), који се ратарским послом занимају, — док се по Грађанском Судском Поступку и становници вароши и варошица третирају као земљорадници, само ако им је земљорадња *главно занимање*. У другом погледу су одредбе Трговачког Законика либералније, јер се могу тумачити тако, да се менично не могу обвезати само становници села који се једино баве земљорадњом, док се и сеоски житељи, који се уз земљорадњу баве послом трговачким, или узгредним занатским и индустријским пословима, као и сви варошки житељи, макар се искључиво бавили земљорадњом, могу менично обвезати. Ову нејасност и неподударност одредаба два разна позитивна закона о истом правном предмету изазвала су забуну и у теорији, и у јуриспруденцији и у економском животу. Сам пок. *Сп. Радојичић* вели у својим »Основима Трговачког Права« (1919, стр. 244) ово :

»По закону се као земљорадник сматра само онај, који стално живи на селу и при том се занима ратарским послом (земљорадњом), тако да му је тај посао *једино занимање*. Према томе, нису земљорадници и могу се пуноважно меницом обавезати : занатлије, дућанције и механције, који по селима држе своје радње, макар се уз то бавили и ратарским послом ; а тако исто и трговци са земаљским производима (са храном, са стоком), који на селу живе, баш да се поред тога *у великој мери* баве земљорадњом».

Исто тако и *Андра Ђорђевић* (Менично Право, 1905., стр. 87—88) схвата сељака, који по Трговачком Законику нема меничне способности, на овако ужи начин. Он налази, да меничну способност имају занатлије, дућанције, механције и

трговци који живе на селу и тамо држе своје радње, или тргују са храном и стоком, ма се уз то и земљорадњом занимали ; као и она лица која се редовно занимају земљорадњом, а не живе на селу, већ у варошицама и варошима. Ђорђевић изрично вели да се »одузимање меничне способности не може оправдати никаквим разлозима, тим још пре, *што је ово наређење законски изузетак*«, а изузетци се имају најуже тумачити.

Исто је гледиште, и то врло лепо и речито заступао и *Стојан Вељковић* («Објашњење Трговачког Законика за Кнежевство Србију», 1866., стр. 313.) :

»У осталом што се тиче појма *»сељак*« то се не може узети сваки у селу живећи човек с малим имањем, него само онај, који се бави пољским радом као својим главним послом живота. На селу живеће занатлије, који поред свога заната још обрађују и један комад земље, не долазе под § 77., јер са називом *»сељаци*« разуме се нарочити сељачки ред народа, који се управ због свога непрекидног занимања са пољским радом, задржао на нижем степену образованости и није могао мешати са другим образованијим редовима. Напротив власници већих комада земље, који због пространства свога могућства не морају лично сами својим рукама обрађивати земљу, него само надгледају рад и много више производа добијају него што је потребно за њихово издржавање : *такви се једва могу по смислу § 77. бројати у сељаке*«.

Исто тако и *Милош Туцаковић* («Менично Право», 1896. стр. 38.) стоји на овом истом становишту.

Несторовић («Менично Право» 1923., стр. 46.) такође нагиње ужем схватању појма сељака по Трговачком Законику, и налази да су лишена пасивне меничне спосонности само она лица која живе на селу, и »сами са својом породицом живе од обрађивања земље, те тиме себе и породицу издржавају ; према томе амо не спадају занатлије које живе на селу, макар се узгредно и бавиле ратарским послом, даље сеоски трговци, механције итд.«

Стоји факт, да су у пракси сељаци (т. ј. земљорадници који живе на селу) стално тежили да добију пасивну меничну способност на тај начин, што су удешавали да докажу да се ма у којој мери баве занатом или трговањем, и на основу тих *факата* су се проглашавали, по Трговачком Законику, менично способним, и ако су равни расписи и одлуке министарске указивале на то да занатлији на селу мора његов занат бити

главно и стално занимање (в. Др. Велизар Митровић »Менична неспособност сељака«, Архив XVIII, стр. 429); или су се чак и протоколисали као трговци, и ако им је главно и претежно занимање остала земљорадња, и тако су гледали да добију правну квалификацију за своју пасивну меничну способност. Ово протоколисање земљорадника за трговце и занатлије (чак и на селу; у варошима је то, наравно, ишло много лакше) гледали су Министарства Народне Привреде и Правде да спрече, настојањем код судова да сељацима не врше протоколацију фирме док уз пријаву не приложе уверење Министарства Народне Привреде да имају услове за самостално вођење трговачких послова у смислу еснафске уредбе. Доцније, са Законом о Радњама (1911) ова контрола у погледу способности за протоколисање фирме прелази на Трговачку и Занатску Комору, које су имале да дају потребна уверења. То је код извесних заната — за које треба полагање мајсторског испита — нешто значило; ма да има врло много нееснафских заната (сем оних 32, набројаних у чл. 12. поменутог закона), где се као доказ о способности мора узети и сама та околност да се дотично лице занимало том врстом рада бар шест месеци(!), (чл. 11, in fine). Код трговине је протоколисање радње остало сасвим лако, јер је ту законски пропис да »свако пунолетно и за пунолетно проглашено лице без разлике пола, које може слободно распо-

* Види Др. В. Митровић, -ор. с-- и даље.
лагати својом имовином«, може постати трговац.¹ — У пракси се догодило, да су се уверења и једне и друге Коморе добијала врло лако, и да се протоколација сељака вршила у маси, — тако да је овим путем потпуно изиграна основна намера Трговачког Законика, о искључењу сељака из пасивне меничне способности.

Док је дакле Грађански Судски Поступак у погледу привилегија по § 471., давао извесно шире тумачење законском појму земљорадника (семљоделца), дотле је Привремени Закон о Ликвидацији Мораторног Стања, од 24. априла 1920. отишао много даље и у одређивању опсега појма земљорадник, и о заштити сељака од меничних обвеза. У погледу пасивне меничне способности он је чл. 42. савршено искључио земљораднике из ње, и наредио, да се ». . . (од дана кад Земљорадничка Банка почне свој рад) земљорадници неће моћи више задуживати по меници, *нити ће потписи земљорадника на меници*

имати ма какву вредност и њино обвезивање по меници неће за њих вредети ни као обична грађанска обвеза». Овој тако необично драстичној правној одредби, којој такође нема равне, ни сличне, нигде у целом свету, и која би — да је ступила на снагу — несумњиво имала чисто анархичне последице, дошла су тумачења чл. 43. и 44. да протумаче, ко се све има сматрати земљорадником и титуларом ове повластице, да ако узме новац на зајам и потпише меницу, онда он уопште не мора враћати новац и његов потпис нема никакве обавезе за њега ни у ком смислу и ни пред којим судом у овој земљи. Ти чланци наине утврђивали су, да се сваки грађанин ове државе, живео он на селу или у вароши, има сматрати земљорадником, ако обрађује земљу сам или са својом породицом и у главном од ње себе и своју породицу издржава, па ма се они или чланови њихових задруга одали и другим споредним пословима, као почесној спекулацији, повременом извозу, пиљарењу, сушењу шљива, кувању пекмеца, печењу цигаља, возиоштву (киријаштву) и т. д., у циљу повећања свога дохотка; а ако живе на селу онда ће се још увек третирати као земљорадници, па ма били »у покушају да се одаду трговини, па чак и протоколисали фирму трговачку или извадили механско-кафанско право, ако се у истини нису одали овим пословима као главним занимањима; или ако, живећи на селу као занатлије, терзије, абаџије, ковачи, бојације, колари, столари, зидари и т. д., имајући своје земље, поред обрађивања ове, баве се и тим пословима«.

Овде је појам земљорадника дакле веома растегнут, и дато навлаш маха безбројним дужницима да се сасвим извуку из сваке своје обавезе, ако утврде да су протоколацијом фирме били »само у покушају« да постану трговци или механџије, али да им то после није остало главно занимање. Нас дубоко чуди овакво држање нашег законодавца, који као да је у нашем привредном животу и кредитним односима хтео да ободе људе на нелојалности, па чак и отворене преваре. — Но и наша јурисдикција је заузела један чудан став у тумачењу намере законодавчеве о заштити земљорадника; па и по до сада важећим законима, ако би се земљорадник у тренутку закључивања меничног зајма, свесно лажно представио повериоцу као земљорадник и евентуално приложио и уверење о протоколацији фирме, па се доцније у времену пописа у циљу продаје његовог имања он представи као земљорадник, и докаже се као такав

у смислу § 77 Трговачког Законика или § 471 Грађанског Судског Посупка, да такав варалица-дужник неће одговарати кривично, »јер ту постоји само обмана, која је могла повериоцу бити позната, или ако му није била позната, он, (поверилац) је имао дужност да се о личном статусу свога дужника сам увери; пропуштање ове дужности не може дати повериоцу право на једну такву кривичну тужбу, којом има да се иде против једног правног заштићеног интереса и једног заштићеног сталежа (сељака) — да се менично не обвезује» (Др. Д. Суботић, *op. cit.*, стр. 42). Председник нашег Касационог Суда, потпуно усвајајући ово гледиште додаје упуство полицијским властима, да кад се ово питање пред њима као самостално појави, по овим разлозима донесу решење о прекиду истраге »чиме се сељаку, у границама нашег законодавства, даје пуна заштита и зеленаштво приватних лица и новчаних завода сече у корену» (*ibid.*). По садањим законима, овакав сељак-обманљивач остаје бар у грађанској обвези, док су га намеравани прописи закона о ликвидацији мораторног стања ослобађали апсолутно сваке обвезе и одговорности. — Искрено да кажемо, да нам је неразумљива и ова правна логика, и овај дух и морал који се импутирају нашим законима; а мало доцније ћемо се опширније позабавити питањем, да ли се оваквим повлађивањем и извињавањем намере за обману сече у корен баш зеленаштво, или друго нешто, много здравије и драгоценije по нашу народну привреду.

Што се тиче самог проширења појма земљорадника по овом најновијем Закону о ликвидацији мораторног стања, г. Др. Суботић стаје одлучно на гледиште да одредбе чл. 43 и 44. тога Закона нису ступиле на снагу због тога, што је чл. 42, који им служи као нека полазна тачка, укинут законом о пољопривредном кредиту (од 12. јуна 1925.). Ма да нам разлочи г. Др. Суботића не изгледају такви да се не би могли са много изгледа на успех и обарати, ми немамо намере да овде улазимо у дискусију по тој теми. Несумњиво је да ће мишљење тако угледног правника и председника највишег суда у нашој земљи имати одлучног утицаја на нашу јурисдикцију. Према томе, у пракси неће се одређивати опсег појма »земљорадник« по овом новом, послератном Закону, чије су одредбе у главном укинуте пре но што су и ступиле на снагу, него ће се одређивати по старим предратним законима.

Ту се опет јавља колизија два закона, Трговачког, и Грађанског Судског Поступка. Г. Др. Суботић је стао на супрот гледишту свих наших старијих ауторитета у меничном праву, Ст. Вељковића, Сп. Радојчића, Андре Ђорђевића, Ђ. Несторовића, М. Туцаковића, који су налазили, да се при искључењу из пасивне меничне способности има појам земљорадника узети у ужем смислу Трговачког Законика, јер се — како се то умесно напомиње, — изузетци имају најстриктније тумачити. Г. Д. Суботић напротив мисли, да се при интерпретацији појма земљорадника може, сме, и мора узети у помоћ и § 471 Грађанског Судског Поступка, односно Правилник Министра Правде издат као коментар и упутство за извршење овог параграфа. Ми се никако не можемо сложити са г. Др. Суботићем у његовом гледишту, јер налазимо да ова два Закона дају две разне повластице (позитивне или негативне, то не мења ствар) људима који се баве земљорадњом; и да је законодавац једну негативну повластицу, искључење из пасивне меничне способности, дао по једном закону једном много уже ограниченом кругу земљорадника, док је по другом једном закону, тежећи да заштити ред људи који обрађују земљу од експроприације и пролетаризације, дао другу повластицу једном ширем кругу »земљоделаца«. Ми се према томе придружимо гледишту горе поменутих старијих правника, да се, *de lege lata*, појам сељака у погледу меничне неспособности има тумачити по Трговачком Закону у најужем смислу.

Мишљење г. Др. Суботића засновано је међутим не само на строгом тумачењу постојећих Закона, него и на једној општој и нескривено више пута испољеној намери да сељака што јаче заштити од зеленаша екстензивним тумачењем и проширивањима појмова аналогijом са другим законима. У његово правно резонување увлачи се приметна доза социално-политичких и економских назора његових. Ту је он већ оставио терен постојећег законодавства и улазио у предмет *de lege ferenda*. Тиме и нас ово доводи до те главне тачке нашег излагања.

II.

Узме ли се појам земљорадника у најужем смислу или у оном средњем по Грађанском Поступку, у сваком случају долазимо до закључка, да је данас преко 80% нашег становништва искључено из пасивне меничне способности, а то би исто био

случај, кад би се у будућем нашем меничном законику земљорадници у целој нашој држави искључили из пасивне меничне способности. Ми знамо међутим да је меница један напредан и веома усавршен инструмент кредита, и да кредит чини приступачнијим и јевтинијим од других инструмената кредита. Намеће се према томе одмах питање, какви су разлози могли бити, да се овако огроман проценат наших привредника искључи из права употребе овог кредитног инструмента ; а одмах затим намећу се питања, какви су стварни резултати ове забране, и шта се у будућности може очекивати од ње, ако би се одржала на снази и у новом законодавству.

Историски посматрано, искључење сељака из пасивне меничне способности спроведено је у једном тренутку, када је наша јавност била под сувише великим утиском привредних појава, које су настале после ослобођења Србије од Турака. Са увођењем грађанских политичких слобода, личне и имовне безбедности, отпочиње у младој Србији жив привредни промет и трговина са иностранством. Новчана привреда продире и потискује стару колективистичку задружну привреду. Задруге се распадају и сељак почиње да газдује индивидуалистички. Нагло раздружен, он нема довољно искуства ни окретности, да се одмах снађе у приликама новог начина привређивања. Он, у инокосној породици, нема ни довољно радне снаге, ни довољно оруђа рада, ни довољно капитала за рад. Најмање недаће, болест или смрт у породици, служење војске или затвор, природне непогоде или неродна година, ремете равнотежу у билансу његовог газдинства, и он се задужује. Задужује се олако, неразумно, некономски, под ма каквим условима, не умејући да срачунава вредност позајмљеног капитала са жртвама којима ће ту позајмицу платити. У Србији је тада међутим страховито мало новчаног капитала. Кредит је недовољно организован, без сређене правне основе. Зајмодавци су прости, примитивни људи, без икаквих скрупула, са инстинктима грабљивости које не обуздавају ни право ни морал. Зајмотражиоци су неуки и лако-мислени привредници за које се не зна, да ли ће позајмљени новац умети употребити продуктивно, те бити у могућности да дуг плате, или ће га проћердати, упропастивши поред свога имања и туђи капитал. Није никакво чудо, што је у оваквим приликама кредит узимао најсуровије облике, и био прекомерно скуп. Уз скупоћу кредита, диктовану општим приликама,

долазили су и варалички поступци многих поверилаца, који су искоришћавали неписменост и простодушност својих дужника, те су им дуг умножавали свакојаким смицалицама. Није дакле чудо, што је прва половина 19. века, а то је доба најинтензивнијег распадања наших задруга, донела и дивље бујање зеленаштва, и пропадање многобројних земљорадничких егзистенција. Када су се почеле састајати редовне народне скупштине, по Уставу од 1869. године, у њима се почиње са највећом жестином тужити на зло стање нашега сељака. Те тужбе на овом форуму имале су да одјекну што даље, и до народа на селу, и до варошке интелигенције, и до владе; и зато оне имају много акцента, често и неоспорних претеривања, у сваком пак случају много пребрзих генерализација. Брзих и погрешних генерализација било је поглавито у том правцу, што се тврдило да ће сав сеоски живаљ испропадати и бити експроприсан у корист неколико зеленаша (у овим генерализацијама није тешко наћи одсев Марксизма, који је таман тада почео продирати и у Србију). Но нове невоље које су наишле на нашу земљорадњу седамдесетих година дале су нових акцената у жалбама о пропасти нашег сељака. Те су тешкоће биле тада уосталом заједничке целој европској земљорадњи, која је нарочито седамдесетих година XIX. века посрнула под надмоћном конкуренцијом свежих прекоморских земаља, у првом реду Америке, а потом Русије, Аустралије и т. д. Довози из тих земаља оборили су цене аграрним производима на европским пијацама у толикој мери, да европска пољопривреда није могла више исхрањивати своје земљораднике, и ови су почели тонути у дугове, а потом у знатном броју и пропадати. Једно време се у целој Европи предвиђала најцрња будућност земљорадње, па су се услед тога тражила и најочајнија средства за спасавање. Срећом, та се црна предвиђања нису испунила. Европска земљорадња је мало променила предмете своје производње, и место житарица она се више одала повртарству, сточарству, млекарству, воћарству, култивирању индустријских биљака, и т. д. За те производе, који не трпе дуги прекоморски транспорт, било је довољно прође на европским пијацама, и тако је најпре нађен један начин за одржавање довољног рентабилитета и целокупне земљорадње и, нарочито, малих газдинстава, којима је изгледало да је у првом реду загрозила смртна опасност. После тога дошао је огромни пораст великих вароши у Европи, у вези са циновским развитком европ-

ске индустрије и европске прекоморске трговине. И док је процент пољопривредног становништва услед тога опао, потрошња аграрних производа у европским варошима толико је порасла, вукући за собом и пораст цена тим производима, да су многе европске државе у последњој четврти XIX. и првој XX. века биле упућене и на увоз хране из иностранства Европска земљорадња је пребродила кризу, црни облаци над њом су се разишли, и песимизма у погледу будућности њене нестало је сасвим. С тиме упоредо нестало је и покрета за разним правним институцијама, које би имале да неким драстичним методама, какве се примењују само у моментима највећих елементарних или политичких катастрофа, спасавају земљораднике и земљорадњу од пропасти¹). И место да се акција за помоћ земљорадњи упућује и даље тим стерилним путем, почело се организацијом *земљорадничких задруга и земљорадничког кредита* да сељаку пружају реалнија средства, како да побољша своју привреду, и учини је што рентабилнијом.

Ми смо били импулсивнији у првим тренутцима кризе; и како при том код нас није било довољно критичких елемената у нашем законодавном телу и нашој јавности, брзо су се доносиле мере које су могле бити ефикасније за смиривање сентиментално узбурканог јавног мњења, него ли за стварно помагање земљорадницима. И читав низ наших мера исцрпео се у законима, који су забрањивали велики интерес, забрањивали менично задужење сељака, забрањивали да му се прода један минимум земље и инвентара за рад. Тек нешто мало се покушало у стварнијем правцу, стварањем Окружних Штедионица и Управе Фондова, али са бескрајно мало позитивних успеха².

И сад настаје питање, да ли су те мере ма шта користиле нашем сељаку. Ми одговарамо одлучно: не. То што наш сељак није испропадао, што га нису појели зеленаши, већ што је напротив наша земљорадња крајем XIX. и почетком XX. века процветала у толикој мери, да је дала толиког полета и нашем општем економском и културном напретку, и политичкој експанзивности која је довела до стварања ове велике нове државе,— то је најпре резултат побољшања европских пијаца за аграрне производе, и ширења мреже сваковрсних саобраћајних сред-

¹ В. о томе више у мојој расправи »Заштита малог сеоског поседа«, Београд 1907.

² Ibid,

става којима је наша пољопривреда добијала, све до најзабаченијих села, могућност извоза и контакта са светским пијацама; а потом, то је резултат побољшања метода рада, зашто у првом реду има заслуга наше сјајно развијено и вођено задругарство, и знатног снажења и организовања наше домаће кредитне пијаце.

У тој општој поправци прилика, закон о пет дана ораће земље, и закон о максималној 12⁰/₀ каматној стопи, потонули су скоро у заборав, и мало су где још изазивали трења својом применом. Једино је закон о искључењу сељака из пасивне меничне способности све више стрчао као неприкладан новим приликама и земљорадничким потребама. И стога се он сада, у новије доба, све више изиграва на врло много начина, онако као што су раније изигравани закони о максималној 12⁰/₀ камати и о неповредности пет дана ораће земље.

Да један закон, кад не одговара стварним социалним приликама и односима, остаје непримљен, и да се он обилази и јавно и прикривеним начинима, то нам је познато и иначе, као и из историје ових »сељачких закона«. Најпознатији су примери необазирања на закон у погледу максималне каматне стопе. Данас, после рата, наплаћују све банке у Србији, и велике и мале, камату која је далеко изнад 12⁰/₀, и то јавно признају, и заводе у своје књиге; а то раде и сви од реда приватни повериоци. Међутим закон и данас важи, да се не сме више од 12⁰/₀ наплаћивати, и да се више на суду не може досуђивати. Ко се данас на тај закон уопште обазире? И камо те силе на свету, која би могла прибавити, присилно, важење том закону, када су прилике такве, да је капитал редак и скуп, и да дужницима, субјективно, узајмљени капитал вреди и 20, и 30⁰/₀, па и више? А како је данас уопште, тако је некад било на селу, бар за неке слојеве земљорадника. И зато је тај закон вечито обилажен и изиграван, унаточ свима цивилним и кривичним санкцијама његовим.

И закон о пет дана земље изиграван је исто тако. То је најбоље познато нашим судијама и адвокатима, али је познато и широј јавности. Ја сам о том предмету више писао у наведеном делу (»Заштита малог соеског поседа«, стр. 35 и даље), и тамо навео примере како се овај закон изиграва¹, и нагласио, да

¹ Пошто се одређени минимум не може хипотековати, то се на рачун тога развио лични кредит, у виду мањих позајмица на краће рокове са врло великим (преко 100⁰/₀) интересом, и то под притиском невоље и ре-

пошто се одређени минимум не може законским путем хипотековати, да се услед тога сељак баш натеривао да тражи лични кредит код зеленаша, који су пристајали на разне методе изигравања закона. Када је сељаку требао кредит, он га је морао имати ; и ако су му добронамерни пријатељи законом спречили да отвореним начином нађе кредита код пристојних поверилаца, онда је сељак морао ићи у руке људима којима није било зазорно радити незаконите ствари, али су се за ризик своје кажњиве радње двоструко обезбеђивали зеленашком каматом. Зар није очигледно да је сељаку оваквим законима отежан и погоршан положај онда, када се он морао задуживати ? И зар он није имао право да се моли Богу, да га заштити од извесних нежељених пријатеља, док се од непријатеља могао и сам чувати ?

И закон о пасивној меничној неспособности земљорадничковој изиграван је на све могуће начине. Ми смо већ горе изложили, да су се земљорадници и на селу и по варошима протоколисали као трговци, занатлије или механције, или су сами себе проглашавали за »економа« и на основу тога виндицирали за себе пасивну меничну способност идући са схватањем, да се одредбе § 77 Трговачког Закона имају о томе, ко се има сматрати као земљорадник, најуже тумачити. Опште је познато и из судске и из банкарске праксе, да су оваква изигравања била небројена, и да су долазила највећим делом из тежње самих сељака, да дођу путем менице брже и јевтиније до кредита. Из овога се мора извући закључак, да је менични кредит био земљорадницима врло потребан и врло погодан, и да је законодавац забрањивао земљораднику употребу меничног кредита насупрот неким дубоким и стварним потребама које су сељака вукле ка том кредитном облику. Ако према томе покушамо да систематизирамо разлоге, због којих је законодавац хтео да одврати земљорадника од менице, онда се ти разлози

лативно великог задужења мора врло често доћи и до продаје имања, што се услед законске забране разном маскира. Сељак, н. пр. уступа повериоцу своје имање тобож под закуп — где сума закупнине у ствари представља неплаћени дуг ; или у облику трампе за лошију земљу уз извесно »приде« — опет неплаћени дуг ; или у облику предаје имања путем вансудског писменог »уступања« ; или се најзад сељак уписивао за трговца да би стекао право да прода своје имање.

Разуме се да се услед свега овога ризик зеленашев знатно увећао, услед чега је природно и он бивао све немилосрднији. Изгледало је да се ђаво истерао на врата, да би се вратио на прозор.

могу груписати у две категорије. Законодавац наине налази : 1. да земљорадник-сељак и мали варошанин, не уме довољно да процени строгост меничне обавезе коју би на себе преузео : он није ни довољно писмен, нема ни довољно додира са трговином, са судом, са школом, да би био подробније обавештен о томе, шта његови правни поступци и обавезе значе, и какве последице могу имати ; 2. што је економска природа пољопривреде нескладна за менична задуживања : менице се истављају обично на кратак рок, који је довољан у трговини, занатима и индустрији, да се купљена и израђена роба прода и дуг плати. У земљорадњи су продукционе периоде врло дуге, обично у року од једне године, и зато се може десити, да рок плаћања меници падне у време, кад сељак још није побрао или уновчио своју жетву, и онда се мора вршити продаја његовог имања најкраћим и најстрожијим путем, док би, да је дуг био по облигацији са мало дужим роком, земљорадник могао тачно и лепо да одговори својим обавезама.

Ако се ближе критички расмотре обадве горње премисе, моћи ће се доказати, да су обадве сасвим неодрживе.

Ad 1. Немогуће је дуго бранити тезу о толикој непросвећености и културној заосталости земљорадника, да му се не сме дати у руке овако опасан инструменат кредита као што је меница. Ми не мислимо да контроверзу о овом питању пренесемо на политичко поље, и да на тврдње о културној и интелектуалној инфериорности земљорадника одговоримо малициозном, али ванредно духовито пласираном репликом пок. М. Туцаковића (Мен. право стр. 39), а која гласи : »да је посве неумесно мислити, да је ратар неспособан проценити важност меничних послова и онда, кад му се на другој страни једновремено признаје способност, да прави законе баш о тим пословима«¹. Ипак се не можемо отети искушењу, да овај политички приговор проширимо, и да скренемо пажњу на то, да се у нашем политичком животу

¹ М. Туцаковић је једини од наших писаца, који је у своме »Меничном Праву« одлучно и јасно устао против меничне неспособности земљорадникове. На непуне две стране текста (стр. 38—40), он је концизно и ванредно оштроумно пообарао све разлоге којима се бранило одузимање меничне способности сељаку. Остали писци (Вељковић, Радојичић, Андра Ђорђевић, Несторовић), очито су противни одузимању меничне способности сељаку, и због тога и теже да одредбе закона о томе ко се има сматрати за земљорадника сведу на најужи смисао ; али изричито нису полемисали против ових прописа.

признају сељаку, који уосталом чини огромну већину нашег народа, највеће политичке и државничке способности, док се с друге стране у управи и располагању својим рођеним имањем ставља под толико туторство судских и административних власти, да му се у многим погледу дају мања облигациона права, но што их имају малолетници и удате жене.

Остављајући дакле на страну овај политички приговор, прећи ћемо на разматрање, да ли има стварних разлога који говоре у прилог тезе, да је сељак-земљорадник толико непро- свећен, да не зна шта је меница и какве су њене последице. Ми мислимо, да је ово тврђење неодрживо, нарочито кад се узму дужи периоди времена и историски развитак у разматрање. Несумњиво је, да је било времена, када многи наши сељаци нису ни чули ни видели меницу, нити су појма имали, шта значи стављање потписа на оно мало парче хартије. Но немогуће је тврдити, да је целокупни наш земљораднички staleж и данас такав игнорант у погледу менице, и да ће такав вечито остати у будућности, те да га трајно треба законом искључити из пасивне меничне способности. Наш привредни промет и све интензивнији лични саобраћај у нашој земљи довели су нашег сељака у врло интиман додир са варошком пијацом, њеним установама и узансима. Наш сељак је бистар и схватљив, и он данас није ни и издалека неко глупо створење, које сваки варошанин може варати као мало дете при куповању и плаћању његових производа, или при трговању какве било врсте са њим. Опште је опажање, да се трговачке способности наших земљорадника ванредно брзо изоштравају, и да се код њега развијају одлике трговачког разбора, промућурности, предвиђања пијачних конјуктура и т. д. до те мере, да то варошане већином задивљује и запрепашћује. На нашим пијацама пре ће се сада десити, да сељак превари варошанина и у квалитету робе, и у њеној цени и при плаћању робе, него што ће се десити обрнути случај. И у кредитним односима земљорадник је изоштрио своје знање, увиђавност и сналажење. Тако да је и у овом погледу све мање случајева, да је сељак упропаштен меницом, услед његовог незнања, него су то онда редовно случајеви, да су његове материјалне прилике тако рђаве, да би под њима подлегао и свако други, занатлија, трговац, интелектуалац или ма ко иначе. Сељаку је требало у оваквим ситуацијама стварно помагати каквим јефтиним кредитима, преко задруга, преко хипотекарних уста-

нова или државних банака. Или му је требало отворити зараде другим пословима н. пр. зимским занатским радом, државним градњама путева, железница, зграда и т. д. Место свега тога прописати законе, да сељак не сме плаћати више од 12⁰/₀ камате, да не сме задужити ни продати известан део свога имања, и да се не сме менично обавезати, значило је само стезати га око гуше и отежавати му кретање и онда, када су га најтеже неприлике задесиле. У таквим неприликама он је морао изигравати те законе који су му били тешки као камен на врату, и тражити повериоце који ће бити вољни да буду његови саучесници у изигравању закона. Како је наш сељак постао међутим отресит и разборит, вешт у изигравању не само закона, него и својих поверилаца, то је природно да су се зајмодавци трудили не само да се добро наплате за свој ризик, него и да се и најгрубљим методама служе да не би били изиграни од сељака-дужника. Они су једно време тражили од сељака, који се издавао за трговца, да уз меницу приложи и уверење о протоколацији своје фирме; но како је наша јурисдикција стала на гледиште, да се оваква протоколација фирме може схватити само као »покушај« одавања трговачком позиву, и да се менични дужник који се доцније врати земљорадничком послу има ослободити меничне обвезе и оставити само у грађанској, а уз то ослободити и сваке кривичне одговорности, макар да је то све учињено и смишљено у злој намери преваре повериоца, онда су зеленаши измислили досетку, да сељак-акцептант фалсификује својом руком на тој меници још и потпис каквог грађанина као жиранта или авалисте: у случају ако не би о року уредно платио меницу, сељак би имао да кривично одговара за фалсификовање потписа свога жиранта¹. У овом случају сељак је неоспорно био свестан ужасне кривичне одговорности у коју се уваљује, и да се тиме предаје везаних руку и ногу на милост и немилост своје повериоцу, који га тада може шишати и дерати како хоће, ако му о року не може да плати меницу. Забрањујући му просту и легалну употребу менице, закон баца сељака у овакве бездушне и свирепе ситуације.

Ми дакле понова подвлачимо факт, да се више не може одржавати верзија о толикој игноранцији нашег земљорадника, да му се не сме дати меница у руке. Нарочито се не сме

¹ В. о томе Др. В. Митровића, *loc. cit.* («Менична неспособност сељакова», у Архиву XVIII, стр. 432).

ова верзија одржавати после овога светског рата, где је наш земљорадник имао прилике да дође у још интимнији додир са вишим облицима културног и економског живота, када је показао права чуда од схватљивости не само у рату, него и на техничком пољу и у социалним, политичким и економским односима. Он и сад већ изванредно добро познаје њене особине, а упознаће се са њом много брже, у колико он буде имао више слободе, да се њоме служи. Уосталом земљорадник у Босни и Херцеговини, Далмацији, Хрватској, Словенији, Војводини и т. д. служи се већ од давних времена меницом потпуно слободно, јер му закон даје то право, и нигде се није констатовало, да је баш меница била инструменат некаквог нарочитог зеленашког исисавања сељака. Сељак у многим тим покрајинама поглавито је на истом културном нивоу као и наш сељак. И кад су се сељаци тих покрајина умели лепо упознати са меницом, њеним значајем и њеним последицама, зашто онда претпостављати, да се ни наш сељак у Србији не би поступно упознао са меницом, ако је већ довољно не познаје? Или, што је још горе, зашто би се у будућем нашем законодавству имала накнадно одузети менична пасивна способност и оним сељацима, који су кроз толике деценије дали доказе, да су умели схватити меницу и довољно је искористити?

Ad 2. Што се тиче мишљења, да је земљорадња апсолутно неподударна са кратким меничним роковима, ми критички можемо утврдити, да је и ова тврдња овлаш и сувише генерално набачена. При овој тврдњи обично се замишља, да земљорадник живи само од плодова које рађа земља, да их он скида једанпут годишње, и претпоставља се, да ће се сељак менично задужити одмах после жетве, тако да ће до новог притицања његовог новчаног прихода проћи читаву година дана. Испушта се из вида, да се сељак може задужити свега неколико месеци или недеља пред жетву, а то су обично времена када сељак највише гладује, и када највише треба кредита. Менице на 3 до 6 месеца, које су тако уобичајене и у трговачком свету, могле би се врло лепо употребити и у земљорадњи, подешавањем, да њихови рокови плаћања падну таман иза жетве. Овакве менице, које би биле фондиране на скорој жетви, могле би важити на новчаној пијаци као најбоље трговачке и индустријске менице; и сељак би помоћу

оваквих меница могао лако долазити до јевтиног кредита и код најсолиднијих новчаних завода, место да мора ићи зеленашима у руке по облигацијама или маскираним меницама. Ово би били случајеви потрошачког кредита.

Но има случајева где би земљорадник могао да се послужи сасвим економски основано и рационално меницом у сврхе продукционог или инвестиционог кредита. Узмимо случај, да после жетве земљорадник хоће да причека бољу цену жита тамо на пролеће. Зар се меница коју би он акцептирао на бази већ пожњевеног и у амбаре смештеног жита, кукуруза, прерађеног воћа, вина, уља, сувих шљива, пекмеза, сира и т. д., не може сматрати као првокласна робна меница, и зар је немогуће такве, па и сасвим краткорочне менице, ставити у оквир пољопривреде? Сељаку може бити тренутно неповољна пијаца за продају стоке или сточних производа, н. пр. вуне, кожа, сира или живе стоке : говеди, свиња, коња, оваца и т. д. Ако он предвиђа, да ће у извесном року наићи на боље цене, или да ће он моћи доћи у контакт са бољим пијацама, он сам лично или преко својих продавачких задруга, зашто он не би могао у свако доба године узети на зајам путем менице једну суму новаца, која ће му омогућити подмирење текућих потреба, док дефинитивно не прода своју робу. Зар и у оваквим случајевима није апсурдно забрањивати сељаку, да путем менице добије кредит код најсолиднијих зајмодаваца, него га терати да се задужује код зеленаша, који имају вољу да се са њим натежу евентуално на суду по обичном грађанском поступку? Исто тако земљораднику може искрснути потреба, да хитно подигне коју зграду, или докупи који комад земље. Новац за ове потребе може он добити хипотецирањем свога имања. Но код свих хипотекарних банака поступак око процене имања, стављање интабулације и дефинитивног добијања зајма, обично је врло дуг. Ако је прилика или потреба прешна, зашто не дозволити и земљораднику, да се у међувремену, на брзу руку, послужи меничним зајмом, па да га доцније исплати хипотекарним? Ово се право дозвољава свима другим грађанима ове земље, а само сељаку одузима и натерује и у овим приликама, да се служи другим скупим и несолидним облицима кредита.

Код свих случајева потребе за продуктивним и инвестиционим кредитом показује нам се употреба менице као савр-

шено могућа и умесна по земљорадника. Исто тако и у већини случајева потребе за потрошачким кредитом. У свима тим случајевима види се, да се земљорадничка меница према својој економској подлози може лепо платити о року доспећа. Но узмимо сада, да размотримо, да ли то мора имати катастрофалних последица по сељака, ако он у извесним случајевима конзумптивног, комерциалног, или продуктивног кредита не би могао о року меницу исплатити.

Да бисмо одговорили на ово питање, треба да промотримо, да ли се иначе друге менице у нашем привредном животу, занатлијске, индустријске, трговачке, чиновничке, кућевласничке по великим варошима и т. д. о року целе исплаћују. Свако ко има ма и најмањег додира са новчаним заводима и привредним животом знаће, да ликвидност менице зависи од општих привредних прилика (конјуктуре); и да се у временима економских депресија нарочито, али и иначе, мало која меница потпуно исплаћује о року, него се оне пролонгирају, са већом или мањом отплатом, а врло често и без ње. Поготову су данас менични портфељи наших новчаних завода веома неликвидни, и просечна менична ликвидност у нашој држави не може се ценити ни са 10%. То знају сви наши новчани заводи, то зна и наша Народна Банка. И што они сви ипак дају новац на менице, то је не с тога, да би после три месеца потпуно наплатили своја потраживања, него да за своја потраживања добију погодније кредитне исправе, помоћу којих се у случају потребе могу потраживања краћим судским путем реализирати, али се у међувремену могу лако и цедирати (реесконттовати). И када се 90% трговачких, занатлијских, индустријских, чиновничких, кућевласничких и т. д. меница годинама провлачи и пролонгира кроз портфеље наших новчаних завода, зашто се неће да дозволи, да се и сељачке менице могу по потреби о року пролонгирати, него се поставља алтернатива: или да земљорадничке менице морају бити о року потпуно плативе, или да се земљораднику одузме право служења меницом. Ако би овакву алтернативу поставили и за остале менице, онда би се ретко ком привредном и грађанском реду у нашој држави могла оставити менична пасивна способност. Односно, идући даље путем ове алтернативе, институт менице морао би се уопште избрисати из нашег правног поретка. Тражење међутим да меница мора бити

о року потпуно исплаћена, сасвим је књишки застарело. Меница је данас инструменат и краткорочног и средњерочног и дугорочног кредита; служење овим инструментом појевтињава све ове три врсте кредита, и сви се привредни редови могу, благодарећи продужљивости меничног плаћања, служити овим инструментом. Из којих разлога онда забрањивати нашем најмногобројнијем привредном сталежу — сељацима — да се овим инструментом служе, и да помоћу њега долазе код првокласних зајмодаваца до солидног и јевтиног кредита? Зашто баш овај привредни ред, који највише пати од оскудице капитала и највећма је упућен на кредит ради унапређења своје производње, упућивати на најнесолидније и најскупље кредитне изворе?

Изгледа, да се сав страх од менице у рукама сељака заснива на томе, што су много пута сељаци плаћали огромне камате на своја менична дуговања, па и сасвим испропадали због тога.

Поводом ове околности потсетићемо најпре на то, да скупоћа кредита зависи од конкретних прилика, места и времена, и да она не погађа само и увек земљораднике. Код нас после рата, у целој нашој држави, кредит је био необично скуп за све привредне слојеве и у свима облицима. Чак и најбоље трговачке и индустријске фирме плаћале су прошлих година каматну стопу од 30%, па и преко тога. Нарочито у случајевима, када би какво подuzeће нагло разграњавало свој посао, или кад би се загазило у нове градње и зидања, па се на по пута стало, услед недостатака капитала, онда је кредит бивао немилосрдно скуп. Мени је н. пр. познат случај једнога великога индустријалца, једног од најбогатијих и најугледнијих људи предратне јужне Србије, који се услед проширивања послова запетљао у низ меничних обавеза, на које је после морао да плаћа камате по 40% и више, и те скупе камате умало да га нису упропастиле. Познат је читав низ случајева у Београду, да су појединци почели да зидају зграде, санаторије, хотеле, па су се при крају морали да служе кредитом који их је коштао просечно преко 40%, тако да су многи од њих потом тотално испропадали, и изгубили све оно, што су уложили у зидање тих зграда. Страховито велики број трговачких и индустријских подuzeћа пао је под стечај или обуставио рад, услед тога, што су им велике камате на позајм

љени капитал не само уништиле сваку рентабилност, него су им још проузроковале и чисте губитке у пословању. Овако скупа камата резултирала је из изванредно велике подузетничке иницијативе у нашој земљи, а сувише оскудног капитала и кредита. И у таквим приликама висока камата хватала је у своје канџе, и против свих законских прописа, и најинтелигентније слојеве нашега друштва, најискусније привреднике, трговце, па и саме банкарe. Ако су се они обавезивали менично уз велике камате, то није тек ваљда због тога, што они не знају шта је меница и какве су њене последице. А није ни због тога, што њихова привредна професија није у складу са облицима меничног задужења. Него је њима новац требао по сваку цену, и они су га сваком ценом плаћали, у нади да ће ипак успети у својим комбинацијама, и преко све те скупоће кредита доћи до неке зараде. Многи су од њих највећи део своје зараде, услед високе камате, уступили својим повериоцима, а многи не само да нису остварили никакву зараду, него су сасвим испропадали. Да ли би тим људима било што поможено, да се и њима хитним законским мерама одузела пасивна менична способност? Очигледно да не. Они би у својим започетим пословима морали стати на по пута, и оставити их недовршене, а то би била по њих сасвим позитивна пропаст; или би се морали послужити другим облицима кредита уз још већу камату и још већу своју штету. Место таквих мера много је боље било потражити кредита и у земљи и са стране за нашу привреду, у већим размерама, тако да каматна стопа сама собом опадне, услед веће понуде капитала. Данас се код нас констатује на све стране велико обиље новца, услед рестрингирања производње на свима линијама, и услед тога каматна стопа спонтано спада у нашим великим новчаним центрима, у Београду, Загребу и Љубљани, на 10%, а за првокласне менице чак и на 8%. Тиме се спонтано постигао много бољи резултат, него да се ма каквим законским прописима пошло у бој.

Исто то важи и за нашег земљорадника. Нећемо ми њему нимало помоћи у невољама, које га даве, ако га будемо искључивали из пасивне меничне способности. На тај начин ми њему само одузимамо могућност, да се послужи меничним кредитом и код својих задруга, које би свој портфељ могле реесконтovati даље код великих новчаних завода, или и непосредно

код централних новчаних завода, евентуално и код Државне Хипотекарне Банке, Поштанске Штедионице, а можда и саме Народне Банке. При служењу меницом биће и код земљорадника, као и код других привредних редова овда-онда и незнања и злоупотреба; погрешно прављених комбинација, услед којих ће наступити штете, па чак и пропасти појединих привредних егзистенција. Али ће у много већој мери, у маси, земљорадници моћи наћи у меници једно изванредно погодно оруђе за јевтинији и солиднији кредит, који је њима неопходно потребан и у потрошачке и у произвођачке сврхе.

Зато ми одлучно стајемо на гледиште, да у будућем нашем законодавству треба сељаку дати потпуну пасивну меничну способност.

И ако § 83 пројекта новог меничног закона за целу нашу државу, чији би први став имао да гласи:

»У меничну обавезу може ступити свако лице у колико се може обавезати према прописима Грађанског или Трговачког Законика«, буде усвојен и озакоњен, ми ћемо то са економског и социално-политичког гледишта најискреније поздравити.

ЧЛАНЦИ

Samoupravne financije

Državnim financijama posvećujemo danas daleko veću pažnju nego što je to bio slučaj prije rata. Porezni tereti kao posljedica ratnih i poratnih nedaća, terete danas privredu svijeta u daleko većoj mjeri nego što je bio slučaj prije rata, tako da dobar dio današnjih nevolja, zastoja i kriza imamo pripisati prevelikim poreznim teretima. Nu nisu sami državni porezi koji terete današnju privredu nego moramo uzeti u obzir i poreze samouprava. Ako želimo tačno izračunati koliko poreza otpada na pojedinog stanovnika i ako hoćemo usporediti porezne terete pojedinih država onda je apsolutno potrebno uzeti u obzir i terete samouprava, bile to općine, srezovi, oblasti, provincije ili formacije još višeg karaktera.

Samoupravne financije i njihov utjecaj na opći porezni teret, zavisi u prvom redu o veličini i djelokrugu tih samouprava. Pored općine kao najniže samoupravne jedinice mi nalazimo i na samouprave višeg karaktera, kao što su srezovi, oblasti—departmani, provincije, ili kod složenih država pojedine države i državice. Kod strogo centralistički uređene države, u kojoj pored općine ne postoje nikakove samouprave problem financija samouprave nije tako važan a ni težak kao u državama u kojima osim općine postoje oblasti, provincije i slične samoupravne institucije, prema tome čim je u jednoj državi samouprava više razvijena tim je i kompliciranije pitanje njenog financiranja.

Od presudne je važnosti za samoupravne financije, djelokrug pojedinih samouprava. Ako su te samouprave samo formalne, ako nemaju nikakove ingerencije, ako im nisu postavljeni nikakovi specijalni zadatci, onda one i trebaju manje sredstava pa je po tome i problem njihovih finansija mnogo jednostavniji.

U državama u kojima samouprave višeg karaktera imaju znatan djelokrug, a po tome i trebaju znatnih sredstava, problem financiranja takovih samouprava postaje sve važniji i važniji, dolazi veoma često u sukob sa fiskalnim interesima same države.

U sređenim državama mora se pod svaku cijenu zapriječiti da i država i općine te ostala samoupravna tjela u većoj mjeri oporezuju jedan te isti objekt. Jedan porez pa bio on i znatan, dade se još podnjeti ako taj isti objekt ne podliježe još i drugim porezima. Jedan čak i umjereni porez može postati nepodnošljiv, ako takav porez udare država, općina i ostale samoupravne korporacije. Pitanje tačne razdiobe poreza između države i samouprava, danas je jedno od najvažnijih financijskih pitanja. Tu se radi ne samo o tome da se koliko državi toliko pojedinim samoupravama osjeguraju sredstva koja su im potrebna za vršenje njihovih funkcija nego i o tome, da čitav porezni sistem, bilo to onaj države, bilo to onaj samouprava bude jedna cjelina i da se ne dogodi da su neki porezni objekti srazmjerno opterećeni dok to drugi nisu.

Obzirom na sve veće izdatke centralne državne vlasti, mi vidimo tendenciju, osobito poslije rata, da država zadržaje za sebe sve važnije poreze. Čak i u složenim državama opažamo istu tendenciju, da u financijskim pitanjima interesi pojedinih država zaostaju za interesima cjelokupnosti. Samouprave u namaknuću potrebitih sredstava moraju se prilagoditi potrebama države i ni

u kojem slučaju svojom poreznom politikom ne smiju križati poreznu i financijsku politiku same države. Iz tih razloga opaža se tendencija da se financije samouprava tačno odrede posebnim zakonom, dotično da se državi osjigura izvjesan utjecaj na razvitak financija pojedinih samouprava. U protivnom slučaju, pogotovo u državama u kojima ima više samouprava, nastao bi potpuni kaos i u tom haosu najviše bi stradala sama privreda i oni koji imaju da snose porezno breme. Da se tome izbjegne pojedine države udarile su raznim putevima kako bi tačno fiksirali odnos između državnih i samoupravnih finansija i kako bi po tome bilo isključeno da jedan te isti objekt nesrazmjerno oporezuju i država i razne samouprave.

Najjednostavnije rješenje pitanja samoupravnih financija bilo bi, da se samoupravama ostavi potpuna sloboda na koji će način doći do pokrivanja svojih izdataka. Samouprave, bilo to općine ili oblasti imale bi pravo da samostalno određuju poreze za koje drže da im najbolje odgovaraju i da će im priskrbiti dovoljno pokrivenje njihovih izdataka.

Nu to je samo u teoriji, budući da danas postoje neki porezi koji po svojoj naravi mora da su isključivo rezervirani samoj državi i na koje samouprave nemaju nikakve ingerencije. Tu mislimo u prvom redu na carine. Već iz toga razloga što se carina ubire pri prelazu državne granice bez ikakova obzira u kojem djelu države uvezana roba biti će i konsumirana, jasno govori da carinski prihodi moraju biti rezervisani državi. Kad bi pojedine samouprave na svojim granicama ubirale carine, brzo bi se našli u prilikama srednjeg vijeka i jedinstvo državnog carinskog područja bilo bi dovedeno u pitanja na veliku štetu nesmetanog normalnog razvitka privrede.

Osim carina država redovito zadržava isključivo za sebe većinu prometnih poreza kao i poreze na konsum, baš iz razloga nesmetanog razvitka unutrašnje trgovine koje bi došlo u pitanje čim bi pojedine samouprave imale pravo da takove predmete podvrgnu i svom oporezovanju. U posljednje vrijeme zapaža se i sve više tendencija da država dobije u svoje ruke i sve saobraćajne ustanove, pa koliko iste rade sa suficitom ovaj ide u isključivu korist državne blagajne.

Obzirom na direktne poreze koji kod mnogih samouprava igraju dominantnu ulogu u nekim državama postoji potpuna sloboda samouprava da same određuju što će i koliko će oporezovati.

Ova sloboda, pogotovo onđe gdje ima više vrsti samouprava u stanju je da urodi nepoželjenim posljedicama, da ukupni porez države i svih samouprava bude veći nego što je sam prihod.

Da se tome predusretne u onim državama u kojima je samoupravama dozvoljeno da udaraju samostalne poreze, povučena je izvjesna granica, tako da su neki porezi rezervirani državi a neki opet prepušteni samoupravama. Ovaj sistem ukoliko je tako proveden da samoupravama garantira pokriće njihovih izdataka, najbolje bi odgovarao interesima onih koji plaćaju poreze, budući da bi bilo isključeno da bi pojedini porez iznosio više nego što je prihod što se može lako dogoditi ako je isti prihod oporezovan po državi i po samoupravama.

U nekim državama koje izvjesne poreze sasvim prepuštaju samoupravama, sama država regulira neke od tih poreza prepuštajući samo prihode tih poreza samoupravama i to iz razloga što postoji opasnost da bi kod potpune slobode u pojedinim samoupravama bile velike nejednakosti upogled poreza, a svaka moderna država ide danas za time da porezno opterećenje, vodeći naravno računa o ekonomskim prilikama, bude jednako u svim djelovima države.

U ogromnoj većini financije samouprava baziraju se na prirezima na državne poreze. Dok neke općine jedan dio svojih prihoda pokrivaju prihodima svojih poduzeća, kao tramvajima, električnim centralama i sličnim poduzećima, te indirektnim porezima kao trošarinom i taksama, oblasti i provincije glavni dio svojih prihoda dobivaju prirezom na državne poreze. Budući da su potrebe općina i ostalih samouprava bivale sve veće i veće to su se i prirezi konstantno povećavali tako da kod nekih poreza prirez iznaša i deset do dvadeset puta više nego sam porez. Samoupravni prirezi bili su u mnogo slučajeva krivi da se izvjesan porez nije dao podnositi i da se je moralo sve poduzimati kako bi se tom porezu izbjeglo. Pogotovo u državama u kojima pored općine postoje i druge samoupravne vlasti, sistem prireza znao je u mnogo slučajeva dovesti do apsurduma sav porez jer se je događalo da je porez skupa sa prirezima bio veći od samog dohodka koji je morao služiti bazom za odmjer poreza.

U koliko samostalni porezi samouprava ili pako njeni prirezi na državne poreze ne dostaju za pokriće izdataka koje samouprava potrebuje u vršenju svog zadatka, to taj manjak ukoliko se ne misli operirati sa zajmovima ima redovito da nadoknadi sama

država. Upogled te nadoknade imamo u glavnome dvije metode, subvencije i dotacije.

Pod subvenciju podrazumevamo one doprinose države samoupravama za pokriće nekih specijalnih izdataka koji su od općenitog interesa kao: podizanje škola, gradnja cesta, regulacija reka i slično. Pod ovu kategoriju morali bi unjeti i one izdatke koje bi država imala pokrivati samoupravama za djelatnost iz prenesenog djelokruga. Poznato je da mnoge samouprave, u prvom redu općine, imaju znatnih izdataka upravo iz djelatnosti prenesenog djelokruga pa bi bilo pravedno da te izdatke konačno snosi sama država.

Kod subvencija se redovito radi o vanrednim izdatcima samouprave koje ona ne može da pokrije kao što je gradnja škole za seoske općine, ili gradnja jedne velike ceste za jednu manju i siromašnu-oblast. Kod ovakovih vanrednih izdataka redovito sama država participira sa izvjesnim iznosom.

Pod dotacija podrazumjevamo redovite doprinose države samoupravama. U državama koje su ovih posljednjih godina regulirale finanejalne odnose između države i samouprava, sistem dotacija dolazi sve više i više do izražaja. Vođeni tendencijom da porezni tereti u čitavoj državi imaju biti jednaki, jer se tek onda privreda može nesmetano razvijati, danas mnoge države idu za time da skoro sve važnije poreze stave pod kompetenciju države ostavljajući samoupravama i to redovito samo općinama izvjesne indirektno poreze. A kako pojedine općine obzirom na velike izdatke iste ne mogu pokrivati ih sa indirektnim porezima, a oblasti redovito nemaju ingerencije na indirektno poreze, to im se daje izvjesna participacija na porezima koje ubire država.

Već iz ekonomskih motiva ne bi bilo uputno da država, oblasti i općine imaju posebne porezne organe koji će voditi računa o utjerivanju državnih i samoupravnih poreza. Ako je čitav porezni aparat koncentriran u jednoj ruci onda on ne samo što je jeftiniji nego ima i bolji uvid u ekonomske prilike pojedinog poreznika. Sistem prireza za račun samouprava ne iziskuje uporabu posebnog činovničkog aparata jer to vrše državni porezni činovnici, nu u svakom slučaju kompliciraju konačno izračunavanje visine poreza koji se ima uplatiti i obzirom na različite prireze stvaraju porezne nejednakosti. Da bi se svemu tome izbjeglo, mnoge države ukinule su veći dio prireza i posebnih poreza sa strane samouprava, nu sa druge strane samouprave participiraju na prihodu izvjesnih poreza.

Participacija samouprava na državnim porezima može biti dvostruka. U prvom redu ona se regulira prema broju stanovnika dotične samouprave, a u drugom prema visini poreza koji je ubrat na teritoriji dotične samouprave. Kod indirektnih poreza, kao trošarinama, u koliko samouprave participiraju i na ovim porezima, broj stanovnika bio bi najispravnije mjerilo i ako gradovi kao veći konsumnti u nekim državama uživaju posebne privilegije. Kod direktnih poreza ispravnije je ako se za mjerilo uzme visina poreza koji su ubrati na dotičnom teritoriju, jer onda tu dolazi do izražaja i ekonomska snaga pojedinog kraja, a poznato je čim je jedan kraj ekonomski bolje razvijen tim su i veće njegove potrebe.

Sistem participacije samouprava na državnim porezima u znatnoj je mjeri razvijen u Njemačkoj i Austriji. Tako u Njemačkoj najvažniji porezi kao što su porezi na ukupni dohodak, porez društava obvezanih na javno polaganje računa, porez na nasljedstvo, porez na poslovni promet i mnogi drugi dijele se između države i samouprave, dočim u Austriji kod nekih poreza do 80% prihoda ide u korist samouprava.

U našoj državi, pored općina kao najvažnije samouprave imamo i oblasnu samoupravu a skoro bi morala biti zavedena u život i sreska samouprava. Prema tome izgledalo bi da mi posjedujemo dovoljan broj samoupravnih institucija. Nu ne radi se ovđe toliko o broju i redosljetu samouprava koliko i o njenom djelokrugu. Kod općina je redovito kompetencija uvijek jednaka, voditi računa o svemu onome što se odnosi na razvitak dotičnog kraja, odnosno općine.

Kod samouprava više kategorije kao što su oblasti, djelokrug je u pojedinim državama skroz različit. U nekim državama samouprave imaju znatan djelokrug pa u mnogo slučajeva vrše funkcije koje u drugim državama vrši sama centralna vlast, naravno preko svojih izravno podređenih organa. Na taj način u tim državama postoji izvjesna podjelba rada između države i pojedinih samouprava.

Razvitak samouprave ide danas tim pravcem da je točno određeno što je dužnost i zadaća države a što pojedine samouprave pri čemu se nastoji da se eliminiraju dvostruke kompetencije države i samouprave. Ako gradnja i uzdržavanje cesta podpada pod oblast onda država mora nastojati da sav rad oko cesta prepusti samoupravi jer bi u protivnom slučaju često dolazilo do kolizija. Podpada li poljoprivreda pod samouprave, onda centralna vlast

ne smije zalaziti u sitan rad jer bi tu opet izbili sukobi između države i samouprave.

Neupuštajući se ovđe u objam naše oblasne samouprave moram konstantirati da je ona manja nego što su imali pokrajinski sabori u bivšoj Austriji, a mnogo veće nego što su imale županije u Hrvatskoj i Mađarskoj. Djelokrug naših oblasti od važnosti je za pitanje financija samouprava jer od veličine djelokruga zavise i financijske potrebe samouprave. Za riješenje pitanja financiranja naših oblasti naravno nije svejedno ako jedna samouprava ima budžet od 10 ili 100 milijona dinara. Čim je veći djelokrug tim su i veće i potrebe pa po tome i zamašnije pitanje financija naših oblasti.

Po zakonu o oblasnoj i sreskoj samoupravi u djelokrug samouprave spada :

1. gradnja lokalnih željeznica, kanala, pristaništa, mostova, cesta, automobilskih veza, reguliranje potoka i bujica, odklanjanje opasnosti od poplave, iskorišćivanje prirodnih dobara ;

2. staranje o unapređenju oblasnih privrednih interesa, ratarstva, stočarstva, vinogradarstva, voćarstva, šumarstva, ribarstva, kao i tehničkim poljoprivrednim poboljšajima, pomaganje obrta, industrije i zadrugarstva.

3. briga o narodnom zdravlju, briga o socijalnim zadacima kao i saradivanje na unapređivanju prosvjete, stručnog obrazovanja, kao i čitavo nastojanje oko zadrugarstva.

Iako mi sa kompetencijom današnjih oblasti nismo zadovoljni ipak moramo priznati da je djelokrug takav da daje dovoljno mogućnosti za ozbiljan i koristan rad. Skoro čitav djelokrug ministarstva građevina, ministarstva poljoprivrede, narodnog zdravlja i socijalne politike mogao bi se koncentrirati u samoupravama.

Mi smo već naglasili da mora biti izvjesna podjelba rada između države i samouprave pa prema tome ne bi imalo nikakova smisla da o pojedinim cestama vode računa i samouprava, dotična oblast i ministar građevina, isto kao što nema smisla da o radu oko podizanja poljoprivrede vode podjednako računa oblast i ministar poljoprivrede. Ministarstvo mora se koncentrirati na općeniti rad prepuštajući detaljan rad u pojedinim krajevima samim oblastima.

Na taj način višak rada kod oblasti odgovarat će smanjenje rada kod raznih ministarstava, jer u protivnom slučaju uvođenje u život oblasnih samouprava značilo bi novi znatni teret za našu privredu i za naše poreznike.

Oblasne samouprave morale bi nastojati da imaju što manji iznos personalnih a što veći iznos materijalnih izdataka jer jedino na taj način udovoljiti će očekivanjima koja se u njih postavljaju. Naša država već radi sa preglomaznim činovničkim aparatom pa bi bila neka vrsta rasipnosti ako bi i oblasti udarile istim putem. Ograničivši se na najpotrebniji činovnički materijal oblasti bi morale nastojati da glavni dio izdataka ide na podizanje poljoprivrede, na gradnju cesta, regulaciju rijeka i slično. Uvjereni smo da rad oko racionalnog podizanja naše poljoprivrede može uslijediti jedino preko oblasti a nikako preko države budući da je ova u svojoj upravi preglomazna da bi o svemu tome vodila dovoljno računa. Isto tako uređenje naših cesta biti će daleko prije provedeno ako to pada pod kompetenciju oblasti nego ako ostane pod ministarstvo građevina. Ministarstvo ne može imati tako ispravan pregled o potrebama novih cesta u pojedinim krajevima kao što to može oblast. Naše zadrugarstvo koje spada u kompetenciju ministarstva poljoprivrede nalazi se u teškoj krizi iz koje će najprije izaći ako o njemu vodi računa oblasna samouprava.

Prenos izvjesnih agenda ministarstva građevina, ministarstva poljoprivrede te nekih drugih ministarstava, na oblasti značit će, ili bi moralo značiti smanjenje budžeta dotičnih ministarstva. U koliko to neće biti slučaj onda zavedenje oblasne samouprave imati će kao glavnu posljedicu veće oporezovanje naše privrede, jer se dosadašnjim državnim izdatcima koji ostaju na istoj visini imaju pridometnuti i izdatci oblasnih samouprava. A povećanje poreznih tereta, da se pokriju ti veći izdatci nije sigurno glavna svrha zavedenja oblasnih samouprava.

Budući da jedan dio djelatnosti raznih ministarstva podpada sada pod oblasti bilo bi najopravdanije da se i prihodi koji su služili za pokriće potreba koje sada spadaju pod kompetenciju oblasti prepuste oblastima. Na taj način financiranje oblasti ne bi imalo za posljedicu jače opterećenje naše privrede sa porezima, prirezima i sličnim .

Međutim u zakonu o oblasnim samoupravama nema ni govora o tome da bi jedan dio dosadašnjih državnih prihoda bio prepusten samoupravama. Dapače kao glavno vrelo prihoda naših samouprava predviđen je prirez do 50% na svim državnim direktnim porezima.

Po izjavama samog ministra financija porezno opterećenje kod nas je doseglo takovu visinu da se ne može ni zamisliti da bi

bi ona mogla podnijeti nove poreze, dapače sve se mora poduzet-
da se porezi čim prije snize i to znatno. Kod ovakovog stanja uva-
đati prirez od 50% na državne direktne poreze znači, prvo našu
privredu još jače uništiti pod teškim financijskim teretima, a drugo
na oblasne samouprave natovariti jedan strašan odijum svih onih
koji će morati snositi taj prirez. Već sada kod nekih poreza, obzi-
rom na razne prireze, invalidske i komorske poreze, te općinske
prireze, visina poreza znatno je veća nego što je prihod pa kako će
tek biti kad dođe novi oblasni prirez od 50%. Na ovaj način naše
samouprave, u prvom redu oblasti, neće moći razviti nikakovu veću
djelatnost iz jednostavnoga razloga što ni jedna oblast ne će imati
kuraži da pod ovim prilikama udari još i jedan prirez na dosa-
dašnje poreze.

Doduše u članu 73 zakona o oblasnim samoupravama pred-
viđeno je da oblasti mogu udariti posebne poreze i takse. Nu bu-
dući da je država već udarila poreze na sve ono što je iole bilo pri-
kladno da se oporezuje teško da će nešto preostati i za oblasti.
Osim toga svaki novi porez, svaka nova taksa teško pogada našu
privredu koja ne može da snosi nove porezne terete dolazili oni u
formi novih poreza ili prireza na već postojeće poreze.

Prema tome pitanje financiranja naših oblasti treba posta-
viti na drugu bazu, na bazu koja neće u većoj mjeri opteretiti našu
privredu a koja će oblasti staviti na raspolaganje potrebna sred-
stva.

U tom pravcu imamo dva izlaza. Ili neka se prihodi izvjesnih
poreza sasvim prepuste oblastima, ili neka se od izvjesnih poreza
dade jedna participacija oblastima.

Govoreći konkretno, mi držimo da bi se primjerice prihodi
od zemljarine a djelimično i prihodi od kućarine mogli sasvim
prepustiti oblastima. U prvom redu što će glavna zadaća naših
oblasti biti podizanje naše poljoprivrede pa je i najispravnije da
prihodi poreza na zemljište se upotrijebe za podizanje poljo-
privrede. Da bude jednakost u oporezovanju zemljarine i kućarine
država bi imala odrediti visinu poreza, i načim uplate samo što
bi se prihod od tih poreza prepuštao oblastima. Kod podjelbe
ovog poreza moralo bi se uzeti kao mjerilo visina poreza koja je
plaćena u pojedinoj oblasti, jer bi se time tačno vodilo računa o
ekonomskoj jakosti pojedine oblasti.

Drugi bi način bio da oblasti sa izvjesnim percentom parti-
cipiraju na nekim porezima. U Njemačkoj i Austriji čak od po-

reza na ukupni dohodak i od poreza na ostavštine jedan dio otpada na općine i više samouprave pa bi se i kod nas na isti način mogle financirati samouprave. Ove bi na taj način došle do potrebitih sredstava a da široki narodni slojevi ne bi trebali plaćati posebne oblasne prireze i time zamrziti ovu instituciju prije još no što je počela sa svojim radom.

Zakon o oblasnim financijama iz godine 1922 morati će se mijenjati čim oblasti pravo stupe u život. Ovom prigodom trebalo bi riješiti pitanja općinskih financija i sve te probleme povezati i zajedno riješiti. Ovako dok na jedan prihod udaraju poreze i prireze, država, oblast, srez i općina, porezni tereti moraju biti previsoki i privreda mora stradavati.

Reguliranje financija samouprava u njihovom odnosu prema državnim financijama danas je jedno od najvažnijih pitanja naše financije. Ako uvođenjem u život oblasnih samouprava dobar dio državnih funkcija prelazi na samouprave onda je skroz opravdano da se i jedan dio dosadašnjih državnih prihoda prepusti samoupravama, inače bi zavođenje samouprava imalo za posljedicu znatno povećanje poreznog tereta a to naša privreda danas ne može podnijeti.

Prigodom regulacije oblasnih samouprava trebalo bi općini i oblasti prepustiti mnogo prihoda koje danas ubire država. Tako naša država ubire nerazmjerno mnogo taksa pa čak i za takove stvari za koje u drugim državama ubire taksu lih samoupravna tijela u prvom redu općine, kao takse na zabave, motorna vozila i slično.

Tačnoj podjelbi kompetencije između države, oblasti i općine mora slijediti tačna podjelba prihoda da se ne događa da je jedan te isti objekt bude oporezovan i od države i od samouprave dok je jedan drugi eventualno nije oporezovan ni u odgovarajućoj mjeri, ni od jednog ni od drugog. Putem kojeg su išle poslije rata mnoge države mora ići i naša i jednim posebnim zakonom tačno odrediti koje će poreze, takse i prireze ubirati država, a koje opet razne samouprave.

III.

Bez dovoljnih financijskih sredstava nema ni govora o pravnoj samoupravi. Ako će samouprava ispravno vršiti svoje zadatke ona mora imati i dovoljno sredstava. I što je glavno priticaj tih sredstava mora biti osjegan posebnim financijskim zakonima a ne odvisiti o dobre volje i raspoloženja ministra financije, centralne

vlade ili čak od samog ministra unutrašnjih dela. Centralna vlada mora imati izvesnu kontrolu nad financijama samouprave nu ni u jednom slučaju ne smije zavisiti od dobre volje i raspoloženja centralne vlade dali će samouprava dobiti potrebna sredstva ili čak i sredstva na koje ima pravo. Naše oblasti nisu još pravo ni stupile u život i mi smo već vidjeli da se je sa strane vlade doznačivanjem ili nedoznačivanjem potrebitih kredita kušalo uplivati na početni rad pojedinih oblasti.

Nade koje postavljamo u oblasti biti će tek onda ispunjene ako te oblasti budu imale dovoljno finansijskih sredstava i ako se do tih sredstava dođe bez posebnih prireza.

D-r Ivo Belin.

Привредна криза и сточарство

Много се говори и пише о привредној кризи, па се често директно тангира и сточарство. Мислим зато, да неће бити на одмет, расветлити мало ову тему.

Ако овде истакнемо да је сточарство једна од најглавнијих привредних грана то није ништа ново, нити је то професионална пристрасност. Сточарство је основ целокупног привредног живота. Стока обрађује поља, стока врши саобраћај; она нам даје храну, даје нам одело, стока даје сировине за многе и многе индустрије; стока је важан фактор у одбрани земље; без стоке нема живота не само агрикултурним већ ни индустријским земљама. Што неке чисто индустријске земље мање дају на сточарство то долази отуда, што је овде извршена подела рада — стока и њени производи увозе се из иностранства, а извозе се индустријски артикли. Једној тако важној привредној грани мора држава посветити своју особиту пажњу.

Бројно стање стоке. — Да видимо пре свега шта имамо. У нашој држави кретало се сточарство последњих пет година овако :

Година	Коња	Говеди	Свиња	Оваца	Коза	Живине
1920	1,067.578	4,752.220	3,268.503	6,749.667	2,367.874	15,121.077
1921	1,067.310	4,960.397	3,373.041	6,011.204	1,552.759	15,075.292
1922	1,043.528	4,058.419	2,887.020	8,461.504	1,801.409	13,910.223
1923	1,062.893	3,869.985	2,496.723	7,639.257	1,730.204	14,195.968
1924	1,053.875	3,784.267	2,517.955	7,618.708	1,718.368	14,931.850
1925	1,006.142	3,768.135	2,802.355	7,906.808	1,810.669	16,198.207

Ово бројно стање стоке даје слику, као да сточарство у погледу квантитета стоји на истом нивоу, па чак и опада. Ово долази отуда што, на жалост наши статистички подаци нису тачни. Народ зазире од пописа стоке; он не верује да се ти подаци прибирају за општу корист, већ мисле да ће се ти подаци употребити за разрез порезе или какав сличан намет. Сем тога, сами органи који те податке прикупљају, врше тај посао овлаш и често дају податке од ока, приближно, према ранијим, који су опет на исти начин постали. А да је то све тако, јасно се види из следећег: По попису излази да има око 14 милиона комада пернате живине у целој земљи, што ће рећи, да од прилике долази по један комад живине на становника. Међутим зна се, да по селима долази просечно по 5 комада живине на главу и да се и по варошима држи по двориштима, те на подлози тога можемо узети да имамо поуздано око 60 милиона живине, а статистика показује 14 милиона. По статистици спољне трговине извезено је у 1925 год. 27,224.844 кгр. јаја што чини око 250 милиона комада. Толико се поједе у земљи, те излази да је годишња производња око 500 милиона комада. Ако узмемо да једна кокош носиља снесе годишње 100 комада, а то је доста узето, то значи да у земљи мора имати 50 милиона само кокошака носиља. Из овога опет излази да укупно живине мора имати најмање 60, а не 14 милиона као што статистика показује. Догод се не уреди општине и док оне не буду водиле катастар стоке, неће се моћи знати право бројно стање стоке. Ми ћемо га увек само бележити, а то неће бити ни приближно верно.

Богатство нашег сточарства ценимо и ценићемо према његовој потрошњи у земљи, према количинама тржишних понуда и цена, а нарочито према ономе контингенту стоке који као суфицит отиче, извози се у иностранство. Ми смо у интересу обнове сточарства све до 1922. године држали ограничен извоз стоке, а тада је пуштен слободан извоз уз извесне, за тада умерене, царинске ставове. Из наведених података види се нагли напредак у извозу:

Тако је извезено:

	1920	у вредности
Живе стоке	224.693 грла	43,474.808 дин.
Сточних производа	12,833.459 кгр.	137,310.158 „
Укупна вредност извоза стоке и сточ. произв. у 1920. г.		180,784.966 „

1921.

Живе стоке	778.829 грла	535,883.714	„
Сточних производа	39,228.371 кгр.	421,093.836	„
Укупна вредн. извоза стоке и сточн. произв. у 1921. г.		956,977.550	„

1922.

Живе стоке	431.833 грла	728,683.048	„
Клане стоке	1,106.158 кгр.	23,720.076	„
Сточних производа	44,658.662 кгр.	860,604.169	„
Укупна вредн. извоза стоке и сточн. произв. у 1922. г.		1,613.007.293	„

1923.

Живе стоке	794.391 грла	1,627,337.672	„
Клане стоке	1,909.404 кгр.	39,464.255	„
Сточних производа	55,307.873 кгр.	1.546,129.621	„
Укупна вредн. извоза стоке и сточн. произв. у 1923. г.		3.212,931.548	„

1924.

Живе стоке	698.429 грла	1.353,065.263	„
Клане стоке	1,645.491 кгр.	45,647.423	„
Сточних производа	63,448.116 кгр.	1.695,179.438	„
Укупна вредн. извоза стоке и сточн. произв. у 1924. г.		3.093,792.124	„

1925.

Живе стоке		787,324.155	„
Сточних продуката		1.252,460.268	„
Укупна вредн. извоза стоке и сточн. произв. у 1925. г.		2.039,784.423	„

1926.

Живе стоке		815,126.374	„
Сточних производа		1.143,347.499	„
Укупна вредн. извоза стоке и сточн. произв. у 1926. г.		1.958,473.873	„

Ово је доказ да сточарство квантитативно не стоји на истом нивоу као што то статистика показује, иначе не би могле овако огромне количине да отичу сваке године.

Криза. — С наступом 1925. године почела се осећати привредна криза. У сточарству се она испољавала на тај начин што је извоз опао, а и на домаћим тржиштима цена стоке је пала према ранијим годинама. То падање цена продужило се и у 1926. год. Да би се тачније видело кретање извоза живе стоке и сточних производа у 1923, 1924 год. кад је достигнута кулминација, и у 1925. год. кад се појавила криза, ево упоредног табеларног прегледа за главније артикле :

УПОРЕДНИ ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ИЗВОЗА
У ГОД. 1923—1926.

а) живе животиње		комада	динара
<i>Коњи :</i>			
1923 год.	52.479	207,978.516
1924 „	55.193	231,702.860
1925 „	32.767	122,155.260
1926 „	35.574	106,548.270
<i>Ждребад :</i>			
1923 год.	6.124	21,722.006
1924 „	1.282	3,350.850
1925 „	140	287.900
1926 „	265	335.100
<i>Мазге :</i>			
1923 год.	968	2,618.588
1924 „	448	943.500
1925 „	375	815.160
1926 „	120	233.359
<i>Магарци :</i>			
1923 год.	414	660.810
1924 „	203	238.450
1925 „	152	200.860
1926 „	147	152.600
<i>Говеда :</i>			
1923 год.	206.513	845,980.274
1924 „	168.100	745,323.142
1925 „	114.949	420,206.050
1926 „	141.839	366,344.669
<i>Ситна стока :</i>			
1923 год.	397.452	100,226.993
1924 „	387.020	100,142.251
1925 „	504.383	98,182.540
1926 „	587.944	88,758.812
<i>Свиње :</i>			
1923 год.	140.441	448,150.485
1924 „	86.183	271,364.210
1925 „	70.266	123,541.375
1926 „	297.870	339,314.440
<i>Перната живина :</i>			
1923 год.	1,906.351	39,353.392
1924 „	1,630.679	45,160.373
1925 „	1,250.135	21,883.310
1926 „	1,362.640	20,708.453

Месо свеже кгр :

1923 год.	19,712.981	454,560.501
1924 „	18,175.359	453,734.323
1925 „	16,718.002	313,315.044
1926 „	21,504.577	324,025.584

Прерађевине од меса :

1923 год.	3,390.467	99,669.615
1924 „	3,525.394	102,952.071
1925 „	1,274.537	46,090.135
1926 „	1,098.021	31,813.682

Маст и сало :

1923 год.	296.015	10,548.267
1924 „	70.019	2,035.936
1925 „	80.312	1,912.939
1926 „	1,296.729	23,867.462

Маслац, сир и остали млечни произв. :

1923 год.	4,570.820	149,350.595
1924 „	3,724.404	130,596.392
1925 „	2,509.777	77,185.154
1926 „	2,037.196	50,101.642

Јаја :

1923 год.	17,241.196	530,921.490
1924 „	20,129.216	618,561.809
1925 „	27,224.844	608,914.528
1926 „	31,086.089	606,297.200

Животињске коже и од дивљачи :

1923 „	4,690.742	216,120.327
1924 „	3,673.766	281,497.197
1925 „	2,960.222	138,800.091
1926 „	2,975.359	107,171.929

Да ли ово опадање у извозу представља заиста кризу и постоји ли заиста привредна криза у правом смислу те речи ?

Ја налазим да извикана криза није ништа друго до природна последица догађаја. Била страшна непогода, провала облака, вода се излива на све стране. Сад се вода враћа у своје корито. Велике рибе, паметне рибе, отишле с водом, мале рибе, остале по стокама, увалама и барама па се сад копрцају и даве без воде — кажу криза. Била дакле економска поплава и све се дало у шпекулације и кренуло с економском бујицом унапред захватајући великом кашиком. Паметни су ценили прилике и постепено силазили ка нормали, а лакоумни би хтели да и даље траје економска поплава и брза, лака и велика зарада — али нема, гуше се попут оних риба без воде и вичу криза.

Зато што смо ми обнову сточарства свршили брзо, брже од свих других аграрних држава, били смо у могућности, пустивши слободан извоз стоке (септембра 1922. г.) да на страним пијацама пласирамо огромне вредности стоке и сточних производа. Тако смо извезли у 1923. г. за 3,212.931.548 динара, у 1924. год. за 3,093.792.124 динара. А кад су обнову свога сточарства постигле и друге аграрне државе и кад су се и оне појавиле са знатним количинама на светским тржиштима тада наш извоз стоке и сточних производа у 1925. г. спаде на 2,039.784.423 дин., а у 1926. г. на 1,958.473.873. дин.

Овоме паду извоза узрок је и друга једна иначе лепа појава — узрок је скакање вредности новца. И новац тежи на ниже ка своме предратном нивоу и ми ћемо за исте количине добијати све мање новца. Погледајмо само напред изложене упоредне цифре извоза. Године 1923 извезли смо 140.441 комада свиња и за то узели 448,150.485 динара, а 1926. г. извезли смо 297.870 свиња дакле двапут више, а узели смо 339,314.440 динара, дакле неких 109 милиона динара мање. То исто видимо и код извоза јаја, где је у 1923. г. извезено 17,241.196 кгр. за 530.921.490 динара, а у 1926. год. извезено је 31,086.089 кгр. за 606,297.200 динара.

Извоз опада и бројно код крупне стоке, а пење се код ситне стоке. Ситна стока иде већином у левантске земље којима смо ближи и немамо јаке конкуренције. Крупна стока међутим има јаку конкуренцију у напредном сточарству Централне Европе и заштитним царинама дотичних држава. Али више него ово узрок су наше унутрашње сметње и небриге, о којима ће доцније бити речи.

Ова пољопривредна криза, а специјално криза у сточарству, која се репрезентује у опадању извоза и падању цена на унутрашњим пијацама није ништа ненормално нездраво. То се репрезентује као криза због тога, што се навикло на лаку, брзу и велику зараду, па сада тога нема никако или га има у све мањој мери. Нема више обилних зарада а остали стари апетити, луксуз и даље бесни и исисава и оне сокове који су минимум за егзистенцију. Даље, и сама држава навикнута је на велике намете, јер их је у доба економске поплаве могла узимати колико хоће, а данас то више не може да се подноси. То се мора узети у обзир и ићи доле са наметима — и државна вода мора у корито!

Сточарство потпуно правилно иде и као барометар показује право економско стање силазећи постепено на нормални предратни ниво. То стање не би било за наше привреднике ни мало тешко кад би и све остало ишло низ степенице на предратни ниво. Међутим то не бива. Неко је укочио.

Држава и општина приковале су својим посредним порезима, таксама и трошаринама врло високе цене многим потребама и не пуштају их на ниже.

Стране државе проучавају светске прилике и потребе и према томе подешавају своју привредну, саобраћајну и финансиску политику да се одрже на светским пијацама па и прошире на наш рачун. То им полази за руком, јер смо ми наше пољопривредне производе разним наметима ухапсили, те не могу ни на домаће а до ли на светске пијаце.

Пример. Пакет сувих шљива од 4 кгр. и 200 гр. бруто, послат за Швајцарску стаје 50 динара и ако не постоји извозна царина. На име жиговине, ношеvine, лежарине, статистичке таксе, општинске мерине и калдрмине наплаћено је 4.75 дин. дакле скоро динара од кгр., на име поштарине наплаћено је 45 дин. дакле свега 50 динара или 12 динара од 1 кгр.

За 30 боца вина послатих из унутрашњости за Београд плаћа се : само трошарине општини Београдској 120 дин. т. ј. 4 дин. за сваку боцу од 7 деци. Додајте овоме железничке и друге преносне трошкове који су такође врло велики, па ћете разумети »кризу«.

Може се рећи, па то је ипак криза. Ја велим не. Болест је кад се човек разболи. Тада му се тражи лека и зову лекари. Али кад здрав човек удари себи нож у трбух, то није болест, то је безумље.

Е, и ми у овој нашој назови привредној кризи слично поступамо као онај безумник, што сам себи удари нож у трбух па после вапије : болест, криза. Ми смо узели једну тактику, као да се налазимо у некој окупираној земљи, па хоћемо да извучемо што више од народа без обзира шта ће после бити с том земљом и њеном привредом.

Држава је услед великих потреба за новцем ударила такве дажбине, да је одузела дах привредном животу — држава је ударила сама себи нож у трбух.

Доста је са тим споредним таксама и таксицама које су 5—10 пута веће од вредности робе, јер ту не може пољоприв-

вредник имати користи од онога што производи и производиће само колико му је најнужније за одржање егзистенције.

Каже се држава мора живети, за њену функцију треба јој новаца. Лепо. Нека се заведе прогресиван систем порезе, а поврх свега и пре свега нека се упрости државна администрација и половина државних чиновника скине са државних леђа и упути на продуктивне послове. Ми извозимо из иностранства, готово све наше потребе, сем сточне и људске хране. Наше даме не израђују више ни једну обичну пантљику. Почевши од подвеза па до скупоцене бунде све се то увози из иностранства и то од скупоценији материја и боја. Смањењем чиновништва, нарочито женскога пола, олакшаће се државној каси, подсећиће се крила луксузу и створиће се терен за самопомоћ и развиће домаће радиности. Наше Женско Друштво чини у овоме смислу похвалне напоре, те га треба свим силама помоћи.

Ипак постоји једна криза. То је кажу криза новца. Велика интересна стопа, отуда застој — криза у свима гранама радиности. Налазим да ни ово није тачно у свему. Јесте криза, али не новчана криза, већ морална криза, криза кредита, криза поверења, криза сигурности. Нико нема сигурности да ће свој новац, који негде пласира, добити натраг у уговорено време, а често је у питању, да га уопште добије. Отуда излази да многи свој новац и не дају на приплод, па чак и новчани заводи недају радо новац из руку. Не вреде више ни менице ни најсигурнији жиранти. Некад је протестована меница био баук. Данас је то олакшање, јер од дана протеста спада интерес на 6% и добије се у времену бар две године, јер дотичног дужника не могу позивари да пронађу или је чак и непознат!

Са овим падом извоза, са овом »кризом« морало се унапред рачунати, ваљало се за времена спремати за повратак на нормални ниво. Нема више трке без препона, сви неспремни и лоша квалитета биће бијени и остаће у позадини. Министарство Пољопривреде радило је поред обнове и у томе правцу и нису ситни резултати који су у томе правцу постигнути. Али то није рад једне године, то су радови које треба продужавати кроз године и деценије. Треба енергично настати да се побољша квалитет наше стоке и њених производа, јер ћемо само тако моћи издржати конкуренцију на светским пијацама. Како да то постигнемо?

Ово се може постићи ако стручни људи зађу у народ, али не с празним рукама у џепу. Треба дати средства да стручни људи путују и држе популарна предавања; да се врше лиценцирања и премирања пастува, бикова, нерастова и овнова; да се приређују изложбе и најбољи примерци по могућству откупљују, а излагачи награђују и одликују и тиме и други подстичу; дати народу добре пастуве, бикове, нерастове и овнове на станице или у приватну негу.

Али није ни ово све. Малени ће резултати бити и врло споро ће се ићи напред ако се народ не поучи да боље држи и храни своју стоку. Мора се повећати продукција сточне хране, а нарочито се мора побољшати њен квалитет. Не сме се чекати само на оно, што природа сама по себи да. Ваља побољшати, култивирати ливаде и пашњаке, завести и проширити културу шићних биљака. Да се то постигне треба уништити коров, треба њиве и ливаде ђубрити, а за ђубрење треба ђубре. Наш привредник код све његове толике стокe нема ђубрета, јер му стока $\frac{3}{4}$ године лута по испустима и трњацима или се под отвореним небом везује и затвара, те се све ђубре растури и изветри, или га киша спере и однесе. Постоји дакле читав комплекс питања око држања и исхране стокe. Та се питања морају народу објаснити и популаризирати. За све то опет треба новчаних средстава. А та се средства не дају.

У парт. 1296 поз. 17 предлога буџета за 1927-28 предвиђени су кредити за ову сврху у укупној суми од 5,000.000 динара као што је то било предложено и у буџету за 1926-27 помоћу којих ће жупанијске области моћи предузети акцију за побољшање сточарства. Ови су кредити постојали и раније при покрајинским управама и то у већим сумама, али су у протеклој буџетској години у Министарству Финансија из предлога изостављени, што се јако осетило и рђаво утицало на стручне послове. Пет милиона на 33 жупаније чини свега око 150.000 динара на једну жупанијску област, а мање се заиста није могло пројектовати ни код највеће штедње. Али и ово мало избрисано је сасвим у штампаном предлогу. Кредити за издржавање државних ергела, које смо морали установити пошто смо непромишљено уништили приватне ергеле, смањени су такође са 40% без пристанка Министарства Пољопривреде.

Предложени буџет по струци сточарства смањен је тако од 48 милиона на 23 милиона, цео буџет Министарства Пољопривреде предвиђен у 543 милиона смањен је на 222 милиона. Тако је дакле дошло до тога да се највише штеди на подацима за пољопривреду и ако се увек и на сваком месту истиче како је 85% народа — пољопривредник!

Заиста, већи тврдичлук није се могао испољити према овој важној привредној грани.

Међутим није све зло у овоме, нити би одмах и само тиме било поможено ако би се дали велики кредити за сврхе сточарства. Неда се сточарство унапредити, неће сточарство процветати ма како велике кредите давали, ако нема услова који његово напредовање изазивају. Природни су услови ту, али оно што од човека зависи тога нема.

Пре свега код нашег народа је *слаба просвећеност*. Народ је по природи бистар али непросвећен и не зна да цени важност и благодат свога занимања, свога тежачкога, ратарског, сточарског, свога пољопривреднога занимања. Он та занимања сматра за неки нижи посао и тежи да га се ослободи. Држава покушава да кроз ниже Пољопривредне школе унесе образованост у народ, да популарише и омили пољску привреду. Па шта бива. Сав тај подмладак разбегне се по разним државним службама. Ретко да се ко врати у село на своје имање, а ако се неки и врате они оду у општинске деловође и очит су пример како има леба без мотике.

Ветеринарска служба је посве неуређена, те нам заразе пустоше по земљи. Годишња штета од сточних зараза цени се на једну милијарду динара. Свињска куга, метиљ код оваца и говеди и многе друге заразе многومه домаћину сасвим униште чопоре и стада, те дигне руке од даљег гајења и ограничи се само на најнужније за личну потребу. Наука има средстава да се овоме злу стане на пут, али државна управа не стигне да изведе потребну организацију. Крајње је време да се то учини и да се заведе обавезно и у прво време бесплатно заштитно пелцовање.

Саобраћај код нас скоро и не постоји, а нарочито га нема у сточарским и воћарским пределима.

Ко је мало више путовао по нашој земљи у развојно доба године, могао је лако доћи до горког искуства, да је наша отаџбина једна скоро непроходна земља.

Надлежни органи тврде да имамо свега 50.000 км. путева у земљи и то тек половину од тога тако званих државних путева, а остали су општински и сеоски. А какви су ти бољи, ти државни путеви не треба далеко ићи и проучавати. Пођите из престонице и ни у једном правцу не можете изаћи без четворне запреге, ако је јесење, зимско или пролетње време. Државни пут Београд—Смедерево у зимско доба непроходнији је него Ханибалов прелаз преко Алпа. Зато што је рђав саобраћај, те пољопривредник не може своје производе нигде да изнесе и добро га уновчи и што му заразе преполове иметак, ето зато се њему и не мили његово занимање, те га обавља као од беде тек да има леба. Зато он тежи да побегне од тога посла макар и у жандаре.

А није му ни лако. Он мора својом физичком снагом, будаком и сикиром да обавља своје послове и у многим крајевима живи без мало као преисториски човек, а огромне водене снаге хује поред њега неискоришћене, јер народни представници не стижу, од међусобног трвења, да донесу потребне законе о употреби водених снага. Кад би се ово уредило следовало би концентрисање домаћег и прилив страног капитала и ступиле би у дејство огромне природне снаге, те би процветала индустрија а с њом саобраћај и пољопривреда и забелела би се осветљена и топла села. Многи би тада оставили вароши и државну службу и бречале би дубраве од веселих ратарских песама.

Д-р Ђорђе Митровић.

Конвенције о ориенталним жељезницама

О откупу пруге Бевђелија—Митровица—Скопље—Зибевче

Чланом 26 закона о буџ. дванајстинама за Јули/Септембар 1923 влада је добила овлаштење, да изврши откуп Ориенталних жељезница на основу Протокола од 1915. год. између нашег министарства грађевине и друштва Ориенталних Жељезница. По томе протоколу куповина је имала бити *42 милијуна франка*, и влада је ту куповину и прихватила, претворивши их у папирне франке по курсу и тако дошла до суме од 149 милијуна.

У протоколу и конвенцији утначено је међу осталим ово: »Компанија је концесионар до 29. децембра 1957 експлоатације жељезничких пруга Ђевђелија—Митровица—Скопље—Зибевче, дужине 370 км. 649 м.

Пошто је Кр. влада заузела ове линије 11. окт. 1912 за време балканских ратова, задржала их је у експлоатацији, присвајајући покретне објекте и непокретност Компаније, који су сачињавали опрему ове пруге. Преговори довели су 1. јула 1914 до састава једног Протокола и до пројекта конвенције, који су садржавали један генералан споразум за оштету, коју Кр. влада има да исплати компанији. По овоме протоколу Влада и Компанија били су се споразумели по свим тачкама потраживања за једну укупну суму златних динара 2,751.861,11. У погледу одштете за депосесију, Влада је нудила суму у 39,443,080,95 зл. динара, док је Компанија тражила 43,688.814,01 златних динара. Сем тога предвиђен је интерес од 4,75%.

На име дефинитивног уређења Влада, на основу овлашћења издатог јој у том циљу чланом 26. Финансијског Закона од 30. јуна 1923 и Компанија споразумели су се на следеће: Чл. 1. Компанија уступа у потпуну својину сва своја права на својим пругама и то од Ђевђелије до Митровице, дужине 285 км. 540 м., од Скопља до Зибевча 85 км. 109 м. Члан 2. Влада ће исплатити Компанији једну укупну суму од Француских франака 116,120.021, (57 сантимата). Чл. 3. Влада ће осам дана по потпису конвенције у исплату речене суме предати Компанији бонове, који ће гласити на француске франке, који ће носити интерес $7\frac{1}{2}\%$ годишње почев од 1. Нов. 1923 год. Влада ће ове бонове за 10 година исплатити. Чл. 5. Ови бонови ослобођавају се од свих пореза, такса, садањих и будућих, државних или ма којих других у Краљевини С.Х.С., како на капитал тако и на интерес.

Конвенција о откупу пруге Солун—Ђевђелија

За откуп ове пруге у дужини од 77.350 м. платила је наша држава као цесионар компаније Ориенталних Жељезница осам дана по потпису конвенције 20 милијуна франака у боновима, која свота том друштву дефинитивно припада, ма да је одступ права уследио са стране компаније »без гаранције«.

Цесионар је једини меродаван за употребу средстава од његове стране у циљу, да се постигне остварење права преузетих концесијом.

Министар саобраћаја г. Др. Јанковић обавестио је писмом од 10. јула 1923. год. цедента како слиједи :

»Част ми је овим потврдити Вам, да на основу решења Мин. Савета *строго поверљ.* од 13. јула 1923 у име државе примим Ваше напред изнете услове«.

Према томе за откуп ове пруге није било нити формалног овлашћења нити формалнога одобрења.

Ова на грчком територију се налазећа пруга све до данас није прешла у нашу експлоатацију, већ се како прије тако и данас налази у посједу и експлоатацији грчке владе.

УТАНАЧЕЊЕ СА РУМУНСКОМ

Преговори друштва вициналних жељезница са Румунском дуго су трајали. Главно је питање било уређење са Арадско-Чанадским Сједињеним жељезницама. То су биле прве вициналне жељезнице бивше Угарске краљевине. У ове сједињене жељезнице спадају ове пруге :

Арад Боросјене	пром. предане	1877	дуж.	62.8 km.
Боросјене—Боросевес	„	„	„	26.7 „
Боросјене—Цсермо	„	„	„	13.4 „
Арад—Сегед—Месе	„	„	„	„
Хедем—Кетедибазе	„	„	„	150.7 „
Гураволш—Негиалмаги	„	„	„	26. „
Негихалмаги—Брад	„	„	„	29.6 „
Сцентана—Кисјене	„	„	„	22.1 „

Први део ове скупине и то пруга *Арад—Боросјене* од 63 км. био је први и управо сензационални покушај, да се приватна жељезница изгради властитим средствима самих непосредних интересената т. ј. малих и великих посједника без каматне гаранције државе, чак и без учешћа банака. Напори око пројектирања и напоскон око извршавања трајали су пуних 17 година за ову пругу, која је стајала 1,078.624 фор. У тој своти суделовали су сами интересенти са 735.500 фор. (делом у готовом, делом натуралним путем), док су остатак од 300.000.—фор., потребан за горњу градњу (пруге и локомотиве) покрили путем оброчног зајма. Већ у првој прометној години успеси су

били тако добри, да се је зајам могао претворити у амортизацијони зајам, а у наредној години били су тако сјајни, да је капитал (грађевни и инвестицијони) носио 9% камата.

Арадско-Чанадске сједињене жељезнице, већином грађене пре гласовитог законског чланка XXXI из год. 1880, који значи почетак по држави инаугурисаног систематског подупирања градње вициналних жељезница, нису била у експлоатацији државних жељезница, већ су имале властиту своју управу. Пруге ових жељезница леже делом у Мађарској (мањи део), делом у Румунској (већи део) $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$. То је била у осталом највећа приватна жељезница у Мађарској. Након дугих неуспешних преговора, у којим је румунска влада показала врло интрансингентно становиште, друштво Арадско-Чанадских Сједињених жељезница обратило се је на савез народа за интервенцију. У мировном уговору се каже :

„En vue d'assurer la régularité de l'exploitation des réseaux ferrés de l'ancienne monarchie austro-hongroise, concédés à des compagnies privées, et qui, en execution des stipulations du présent Traité, seraient situés sur le territoire de plusieurs États, la reorganisation administrative et technique des dits réseaux sera réglée, pour chaque réseau, par un accord passé entre la compagnie concessionnaire et les États territorialement intéressés.

Les differences sur lesquels ne pourrait pas se faire l'accord y compris toutes questions relatives a l'interpretation des contrats concernant le rachat des lignes, seront soumis a des arbitres désignés par le Conseil de la Société des Nations.” Најзад ипак је дошло на препоруку савеза народа до једног аранжмана.

Утаначења, што их је склопила румунска влада, деле се на два посебна уговора. Први је споразум са *деоничарима*, који су од Париске Репарацијоне комисије купили деонице, други је споразум склопљен између владе и арад-чанадским сједињеним жељезницама.

Ова се два утаначења у битности врло разликују, јер се прво односи на права и добра, која проистичу из приоритетних деоница арадско-чанадских Сједињених жељезница, а које су деонице од Репарацијоне Комисије прекупљене путем дражбе у месецу фебруару, односно марту 1924. године, а друго је утаначење заправо уговор о *откупу* жељезница.

Откуп арадско-чанадских сједињених жељезница извршен је тако, да румунска влада плаћа у име откупнине 7,118.000

шв. франака, а за употребу пруга од 1. фебруара 1925. године напосе још 609.375 шв. франака. Од ове своте плаћа се 304.687 шв. франака т. ј. половина упорабине у готову новцу, остатак пак плаћа се у 5% рентним облигацијама плаћеним на енгл. фунте тако, да ће се ове облигације уз полугодишње 5% камате амортизирати почевши од 1. јула 1927. кроз 80 полугодишта, т. ј. 40 година.

Осим тога плаћа румунска влада за преузети материјал 19 мил. леја у готовом, издаје $\frac{1}{3}$ возног парка мађарском делу жељезнице, коначно преузима мировински фонд у релацији, како су 1. јуна 1926. пензионери становали на територију Румунске и то са истим правима као румунски држ. чиновници. Румунска влада обвезала се је, да ће на арад-чанадској жељезници отворити транзитни промет, да ће разграђени колосек између Батоње и Печке успоставити тако, да се промет између Арада и Сегедина може отворити 1. маја 1927. Ово задње утачање ратификовано је почетком децембра 1926.

Поред Арад-Чанадских Сједињених жељезница рабило се је још од 17 другим приватним жељезницама и то о жељезницама Брашо—Харомсек, Берзовин—Оравита, Бочамонтанш—Ресита и о такозваним трансилванским жељезницама Хосуфалу—Удвархељи—Марошлудаш, Темешвар—Нађсентмиклош—Модош. Са друштвом Самош у погледу жељезница Апахида—Деш—Бештерце (110 км.) Дес—Зилах (98.4 км.) и Бештерце—Боргобестерце (29 км) преговори још нису довршени.

У погледу сад наведених жељезница има се истакнути, да по установама Версаљског мировног уговора (чл. 260 , 279) Румунској држави припада право да ликвидира сву имовину истих и да је репарациона комисија у Паризу приоритетне деонице путем дражбе у корист румунске државе продала. Стога нас питање откупа ових жељезница у оквиру наше расправе даље не занима. Припоменућемо само то, да је румунска влада решила ово питање на тај начин, да је за прошло време платила извесну суму у готовом, а даље кроз 40 година плаћа 5% на државне облигације, издате друштвима место деоница по релацији 14 златних леја за 100 златних круна.

Д-р Холцман и Е. П.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Dr. JOSIP BEROŠ, SPLIT

Neke opaske nacrtu novog zakona o komunalnim štedionicama

Nijesam imao prilike da vidim nacrt zakona, što se u Ministarstvu trgovine i obrta sprema za općinske štedionice. O njemu doznajem po člancima, što ih je gosp. St. Kukla pisao u „Jugosl. Loydu“ početkom januara t. g. Cijenim, da je dobro, ako idući po tim izvodima gosp. Kukle učinim nekoliko primjedbi tome nacrtu.

Po njemu općinske štedionice, ostaju i dalje općinske ustanove, ali kao i sada potpuno samostalni zavodi sa svojom vlastitom upravom. Za njih osnivači (općine) i dalje jamče i to ne samo za uloške i za njihovo ukamaćenje, već i za sve ostale obaveze, koje bi štedionice preuzele (kao potpise na mjenicama, garancijska pisma i t. d.). Prema tome ni unapred ne će štedionice imati dioničkog kapitala poput bankovnih zavoda, a dosljedno tome štedionice ne dolaze u priliku koncem godine da dijele dobitak. Ali zato u slučaju insolventnosti ovih novčanih zavoda gubitak sa štedionice prenaša se na grad (općinu), koji za sve obaveze (dakle i za uloške) jamči *svom svojom imovinom*, dapače i sa više od toga, *svom svojom poreznom snagom*. I dok kod dioničkih društava (banaka), kad je uz povjereni im novac propao dionički kapital, nemaju ulagači čime da naplate svoje uloške, dotle kod općinskih (gradskih) štedionica kad se to i desi (a vrlo su rijetki slučajevi!) naplatu svojih potraživanja mogu da traže od osnivača štedionice (općine).

I baš obzirom na ovu okolnost ove vrsti zavoda uživaju *pupilarnu sigurnost* tako te sudovi kod njih polažu novac maloljetnika. Ovome, opsegom i vrijednošću tako velikom, jamstvu ima se pripisati velike svote sakupljenog novca kod općinskih (gradskih) štedionica, koje u Nemačkoj i Italiji idu čak i na milijarde njihove nacionalne monete.

Ali upravo stoga što općine mogu biti pozvane na odgovornost za rad svojih štedionica, nacrt zakona predviđa da takove štedionice mogu osnovati samo *veće općine ili gradovi*, koji dobijaju za to dozvolu od nadležnih vlasti, pretpostavljajući da u većim mjestima ima ljudi sposobnih ne samo za upravu već i za nadzor nad štedioničkim radom.

Radi te iste kontrole nacrt zakona traži *nadzor državne vlasti*, koji će se kao i sada vršiti putem komesara dodijeljena štedionici. Ovaj može spriječiti provedenje makar kakvog zaključka, za koji smatra da nije u interesu zavoda.

Radi iste te brige za općinski imetak nacrt nadalje predviđa nadzor nad poslovanjem *putem autonomnih vlastitih saveza štedionica*, što stari austrijski regulativ za štedionice nije sadržavao. Takovih saveza imade i u Njemačkoj i u Austriji i u Čehoslovačkoj i vrlo dobro funkcioniraju. Na taj način biva rasterećena državna vlast, koja u većini slučajeva i radi pomanjkanja stručnih sila nije dorasla, da kontrolira rad pogotovo većih i razvijenijih štedionica. Složan i dogovorani rad saveza štedionica i pojedinih vladinih komesara onemogućit će makar kakvu zlorabu ili iznenađenje u radu štedionica.

Ovu tendencu zaštititi općinski imetak da ne bude povučen za pokriće gubitaka štedionica, pomaže i činjenica, što kod štedionica *sav dobitak iz poslovanja ide koncem godine u rezervni fond*, koji na taj način iz godine u godine sve više raste. Što je taj rezervni fond jači, to općina dolazi manje u priliku da materijalno pokriva eventualne gubitke štedionice. Treba stoga da se u nacrtu zakona fiksira, da se dobitak nikako ne smije dijeliti u drugu svrhu sve dotle dok rezervni fond ne dostigne *barem 10% svih štedioničkih uložaka*, a kad i dostigne tu visinu, da se smije do najviše 50% dobitka davati u dobrotvorne svrhe.

Nacrt zakona predviđa i *posebni penzioni fond za namještenike štedionice*, u koji uz zavod i namještenici djelomično uplaćuju. Sastavljaču ovog nacrtu, neznam, da li je bilo poznato, da su dalmatinske i slovenske štedionice po zakonu dužne za svoje namještenike uplaćivati Penzionom zavodu za namještenike u Ljubljani. Ako mu je to doista bilo poznato, tada je za sigurno znao i drugu okolnost, da općine takove svoje namještenike mogu osloboditi obveze osiguranja kod Penzionog zavoda u Ljubljani na temelju istoga zakona o penzionom osiguranju, kako je to učinila već splitska općina. Jer inače kad ne bi bilo te mogućnosti, tada bi ovaj posebni penzijski fond predstavljao za štedionice dvostruko opterećenje u istu svrhu. I kad se to može postići, da naime izluči namještenike štedionica iz obveze osiguranja kod ljubljanskog mirovinskog fonda, tada i ovaj treba da se urazumi, pak da povrati čitavu premiju novome fondu kod štedionica za one namještenike, koji su ranije bili kod njega osigurani. Međutim se o tome već dulje vremena vodi spor između ljubljanskog penzionog fonda i namještenika splitske općine i njezinih poduzeća, a da još ni do danas nije rešen.

Uz hipotekarne zajmove i eskont mjenica smiju štedionice otvarati i *kontokorentne račune*, kako aktivne tako i pasivne, što je svakako novost, jer o tome nije bilo govora u starom austrijskom regulativu. Međutim to nije tek pokušaj kod nas, koji bi mogao stajati bilo kakve žrtve štedionice. I mimo regulativa uvele su ga austrijske štedionice, a u Njemačkoj još je ranije postojao, odmah nakon što je čekovnim zakonom bila priznata i štedionicama pasivna čekovna sposobnost (1908). O tome da li štedionice sm u otvarati tekuće račune i davati pozajmice po njima, bio se jojiš

prije rata raspirio i ni danas nije sasvim utihnuo boj između predstavnika bankovnih zavoda s jedne strane i onih štedionica s druge strane. I bez obzira na završetak te borbe, koja silom novih životnih prilika okreće u korist štedionica, ostat će uvijek kao glavna oznaka štedionica to što one prikupljaju uloške ne u jedinu svrhu da ih upotrebe kao prometno sredstvo za svoju aktivnu djelatnost, kako to čine bankovni zavodi (dionička društva), već u svrhu da promiču gospodarske interese svojih ulagača, potičući ih time na štednju. Pak baš s ovog razloga griješila bi se o temeljno svoje pravilo svaka štedionica, koja bi sklapala veće zajmove, makar i primala ih u formi aktivnih kontokorenata, samo i jedino u svrhu da može više tjerati svoj aktivni posao (davati veće zajmove i t. d.).

U nabranjanju posala, kojima se štedionice mogu baviti, nije sam opazio, da bi bilo navedeno kupovanje za tuđi račun vrednosnih papira, valuta i deviza. A ipak se ova grana, u kojima štedionice igraju samo ulogu posrednika, ne može protiviti biti štedionica, pogotovo što ne uključuje nikakav rizik, koji bi mogao pokolebati njezinu pupilarnu sigurnost. Dapače ova se grana poslovanja u stalnim prilikama i nameće štedionicama, i one joj se ne mogu oteti, ako ne će da im i druga grana, njihova glavna grana prikupljanja uložaka, dođe u pitanje. Njemački regulativ još iz god. 1838. bio je ovlastio štedionice, da i bez pitanja ulagača za njegov račun sa uloška, netom je ovaj prelazio neku stalnu svotu, kupe papira pupilarne sigurnosti, a u svjetskom ratu njemačke su štedionice bile vrlo jaka uplatna mjesta za popisivanje i uplaćivanje ratnih zajmova.

S ovim u vezi stoje i inkasso — te akreditivni poslovi kao i izdavanje kreditnih pisama, te primanje vrednosnih papira u polog-

I ako ulagač mjesto da drži svoj novac na knjižici, gdje mu eventualno manje rentira, želi da ga prenese u vrednosne papire, kad mu ovi davaju bolje ukamaćenje, ne može se videti opravdana razloga da tu transakciju ne obavi preko svoje štedionice. Drugo je nešto, kad bi štedionice akreditirale svoje ulagače za kupovanje, pa makar i državnih papira, jer bi se time iznevjerile svojoj ulozi poticanja na štednju.

Među poslovima koje smiju obavljati štedionice, pogodovani su hipotekarni amortizacioni zajmovi, ali ti ne mogu biti jedini kojima se štedionice mogu baviti, jer bi inače štedionice u brzo postale ilikvidne. Čak danas kod nas štedionice se u vrlo malo slučajeva i bave tim poslovima, jer ulošci kod njih radi nestabilnih prilika nemaju karakter ni srednje dugoročnosti. Za to je dobro to što se u nacrtu spominje eskont mjenica na najviše 6 mjesa (sa tri, s_t odnosno dva potpisa), zatim komunalni zajmovi u tekućem računu

Komunalne zajmove ne mogu kod svojih štedionica sklapati. osnivači ni direktno (dakle u formi zajma) ni indirektno, kupnjom općinskih papira. Ovo je za stabilnost i likvidnost štedionica vrlo dobra mjera, i treba priznati da je to učinjeno u korist kredita

samih štedionica u očima njezinih ulagača. Jer ako se mora i priznati da su mnoge štedionice zlata zavrijedile svojim općinama, davajući im neograničene kredite (za investicije) u časovima kada do njih ne bi nikako i nigde bile došle, s druge strane ne smiju se zatvarati oči pred istinu, da su općine u većini slučajeva iscrpile skoro sva novčana sredstva štedionica i učinile ih kržljave za svaki drugi rad. A što je najglavnije, to je da se općine prema svojim štedionicama nikako ne čute, kao prema drugom kojem svojem vjerovniku, u ulozi dužnika, koji mora da redovito plaća kamate i otplaćuje dug.

Svejedno, i ako priznajem da je ta zabrana sklapanja zajmova kod svoje vlastite štedionice vrlo dobra mjera, ipak sam mnjenja da se može tu naći srednji put, naznačujući do kojega dijela svih uložaka (petine ili desetine) mogu štedionice predujmiti svojim općinama novaca, ali ovo onda uz jednu bitnu promjenu sastava uprave štedionice. Po nacrtu zakona sva se uprava štedionice bira po općinskom vijeću, i to tako da polovica bude izvan toga vijeća. Medjutim tu bi trebalo uvesti talijanski sistem biranja, po kojem ulagači izbiraju iz svojih redova $\frac{1}{3}$, a $\frac{2}{3}$ vijeće. Ovo bi dovelo u jači dodir ulagače i zavod, i bilo bi kadro da probudi veći interes među njima, dajući im preko njihovih izravnih predstavnika u upravi pravo nadzora i sudjelovanja u upravljanju sa zavodom, kojemu su oni povjerali svoje prištednje.

Немачки музеј

У Минхену отворен је маја месеца 1925. год. »немачки музеј« (Deutsches Museum) као жив приказ целокупног привредног, техничког и научног рада свих Немаца.

Овај музеј може и мора се назвати највећом културном творевином Немства, а не превазилази се мера, ако се утврди, да је тај јединствен музеј највећи и најпоучнији целог света.

Оригиналним машинама, апаратима, моделима, направама и уређајима предочује се развитак истраживања у природним наукама, развој целокупне технике и свих грана индустрије.

Са градњом овог музеја, који обухваћа грађ. земљиште од 12.000 кв. м. а изложбену просторију од 40.000 кв. м., отпочело се 1906. год. према нацртима г. Габријела Сајдла. Године 1914. довршила се сирова градња са торњем од армираног бетона на западној страни, који служи астрономији, а висок је 64 м. Душевни творац овог великог дела је грађевински саветник Др. Оскар фон Милер.

Пут кроз изложбене просторије износи 14 километара.

У следећем биће наведене поједине струке, које су у том музеју обухваћене а пре тога има се истакнути, да ова стална

изложба интересује подједнако стручњака — техничара, привредника сваког правца, научника, туристу и лаика. Изложени предмети приказани су графички, пластички, моделима и копијама или оригиналима свеколиких постројења и градњи. Међу сводовима овог музеја сусреће посетиоц студенте високих техничких школа с књигом учећи, научењаке дебатирајући, мајсторе испробирајући, индустријалце бирајући и туристе чудећи се том уређају са овом многостраношћу.

Посетилац улази у мајдане, у машинске холове, какове поседују само највећа и најмодернија индустријска предузећа свих грана, студира свод небески, вози се свим покретним средствима, пење се у брда, улази у унутрашњост земље и мора, гледа варош, село и природу, осматра развитак хемије, физике, музике, геодезије, математике и т. д.

Поред већине оригиналних машина стоје и модели истих који се од посетиоца самог могу електр. снагом ставити у погон, а према кратким упуштвима написаним на машини или на зиду. Жели ли посетиоц, да се оригиналан строј — и онај највећих димензија — стави у погон, то се треба обратити на чувара сале, који ће одмах сваку жељу испунити бесплатно.

Посетилац коме је успело једног дана проћи и прегледати једно одељење оставља Музеј са свешћу, да је својим покушајима потрошио више струје, него је вредност новца, којег је платио за улазницу.

Поједине струке приказане су са развитком од каменог доба, па преко Египћана, Грка и Римљана до данданас, а у данашњици од Дивљег Запада од Црнаца и Монгола до најкултурнијих народа Европе и Америке, као и од најмрачнијих закутака земље до најсветлијих булевара.

Геологија приказује се графички и моделима. Упознавању постанка земљине коре и њеном саставу посвећена је нарочита пажња. Ту је подигнута најмодернија станица за земљотрес и палеонтологију.

Рударство заузима видно место овог музеја и безброј људи овде загазе први пут у животу у мајдане, који воде дубоко под земљу. Све је приказано у природној величини. Идемо кроз окна рудника, гледамо бушење земље и свих минералија, пумпање воде, транспорте, рад рудара у свима положајима, спасавање и т. д. Копа се руда од угљена, железа, злата, сребра, соли, бакра. Види се рад око оплемењавања руде и изложене су све рударске машине са хисторичким развитком.

Металургија приказана је свим апаратима за добивање метала од најстаријег доба до последњег датума. Развитак од сировог гвожђа, сировог челика до оплемењеног — приказан је начином културних народа и дивљих, као и од прахисторичког доба до данас. У минијатури изложене су целе ливнице и топионице, а у оригиналној величини делови ових. Све машине за металургију завршавају овај део изложбе.

Машине на снагу приказују се исто тако редом од најстаријег и првог парног строја и водне турбине до најсавршенијег Дизелмотора. Самом Дизелу је посвећена цела сала.

Сухоземна саобраћајна и транспортна средства. Од најпримитивнијих двоколица у којим је био возач сам покретна снага вучом или гажењем, ређају се у том одељењу према постепеном развиту све врсте бицикла, кочија, аутомобила, вагона железничких и трамвајских, моторних кола, локомотива и локомобила. За видети је први Дајмлеров мотоцикл, аутомобил »Протос«, који је 1908. год. на утрци око света добио прву светску награду, прва железница коњском снагом Линц-Буђејовице из 1827. год. и прва локомотива Сименса из 1879. год.

Градња друмова, железница, тунела и мостова. Делови римских и египатских друмова виде се у оригиналу и развитак у градњи до једне данашње Лондонске улице, која је у три етаже прекопана због разних канализација и спровода струје расветног плина и воде. Техника постигла је дивљење света у изградњи Алпских железница на Св. Готхард и Јунгфрау, које су овде до детаља и у огромном сразмеру моделисане. Виде се и модели Симплон тунела 1837. год. и Семеринга 1849. год. Мостоградње су изложене од Кашмирског моста у Индији и првог Дунавског дрвеног моста код Регенсбурга из 11 столећа до моста »Британија« у Лондону од Стефенсона.

Бродоградња : Прошавши неколико просторија у којима су изложени чамци и лађе дивљих народа из дебла истесани дођемо до каравеле Колумба, којом је он 1492. год. пловио у »Западну Индију«. Видимо развитак у градњи једрењача, римских галија на весло, адмиралску лађу Нелсона из 1800. год., први пароброд на свету »Шарлот Дундас« из 1806. год. и напослетку се нађемо сами и не слутећ на једном модерном прекооцеанском пароброду, обилазимо кајите, улазимо у огромну трпезарију у којој је све прострено као у збиљи, разгледавамо луксузни намештај и комфорт за путнике и т. д. све у оригиналној величини, што и није чудо, ако се зна да је само овај последњи хол висок 20 м., дугачак 60 м. и широк 21 м. Исто смо тако франширани када се — обилазећи следеће просторије — нађемо наједаред у морској дубини и једино нас огромна стакла штите од саме воде. У води гледамо мине, торпеда и сигнале, све у оригиналу. Као последња етапа овог одељења изложена је прва немачка подморница (сумарен) дужином пререзана, да би посетиоцу пружио на углед целу своју унутрашњост.

Ваздухопловство : У огромном холу од 20. м. висине висе оригинални аероплани Лилиентал из 1896. год., Брајт од 1906. год., први Блерио, Граде, Румплер, Фокер и Јункерс. Развој и напредак балона, змаја, дирижабла и падобрана предочен је исцрпно. У моделима могу се осматрати »Монголфјер«, »Прајсен«, сви Цепелини, Парсевал и Шите-Ланц.

Математика и физика. Приказивања почиње са мерењем теже, времена и простора — пореклом из свих земаља и свих векова. Развитак метода у рачуници, дескриптиви и перспективи са старим и новим апаратима за цртање види се у више систематски сређеним просторијама. Ређају се прикази развитака механике, науке о таласима и топлине са свим могућим апаратима за мерење енергије, магнетизма и електричне струје (Ампер).

Рентгенови апарати и цео Радиумкабинет удешени су са упуштвима на употребу и студију посетиоцима музеја.

Надаље су изложени у свом развоју апарати за телеграфију и телефонију до данашњих најмодернијих аутоматских централа и телеграфа и телефона без жица са комплетним станицама за примање и давање.

Оптици посвећена је нарочита пажња, као рефлексiji, ломљењу светла, оку, телескопу, микроскопу, пројекцији и кинематографији.

Акустика са разним сиренама и резонаторима, моделима органа за чување и говор, фонографима и грамофонима исто је добро заступљена.

Музички инструменти. Изложен је низ хисторичких познатих инструмената свих струка, а врло леп преглед даје развитак ритмичких инструмената и осталих за дување, штрајх и блех инструмената. Поред колона клавира и монструозних оргуља налазимо овде и нашу тамбуру и наше народне гусле.

Хемија. Хемији посвећена је посебна пажња и у низу холова ређају се лабораторије алхимистичке и оне 16., 17., 18. и 19. столећа. Две засебне сале посвећене су модерној хемији; једна аналитичкој, а друга синтетичкој. Овима следе сале намењене конструкцији атома, хемичкој индустрији, анорганској индустрији, органској индустрији, исхранбеној хемији, медицинској хемији и мирисавим материјама. У засебним трактима овог музеја налазе се одељења у којима су изложени:

1. Изградња станова и вароши;
2. Канализација и модерно снабдевање водом;
3. Огревна средства и начини и прозрачивање;
4. Средства за осветлење;
5. Техника расветног плина.
6. Електротехника.

Ова су одељења при завршетку радова.

Астрономија. У једној куполи од 9 м. пречника налази се велики Птолемејски планетаријум Цајсових предузећа у Јени.

У другој куполи од 12. м. пречника налази се Коперников планетаријум Цајсових предузећа, који омогућује да посетиоц осматра стварно кретање планета око сунца и провезе га са земљом кроз свемир.

Звезде непокретнице приказане су сликама, фотографијама и диапозитивима.

Сунчани часовници свих врсти демонстрирају се публици. Овом одељењу следи астрологија старог и средњег века и астрономски инструменти изложени у више просторија.

Геодезија. Инструменти и апарати само немачког порекла поређани од детињских ногу геодезије до најсавршенијих теодолита, нивелир — и фотографичких инструмената.

Картографија је тако обилато заступана, да запрема више соба.

Текстилна индустрија. Као што се код хемије ређају по stoleћима лабораторије по свом развиту, тако се и код текстилне индустрије ређају кроз 8 великих одељења комплетне инсталације по временском раздобљу и по културном напредку појединих народа. Надаље се предочује прерада од биљке до најфинијег предива и од ручног предења до најмодернијег селфактора, од ручног ткања до аутоматског разбоја, од технике Гобелена до Жакардовог разбоја.

Индустрија хартије. Демонстрирана је израда хартије од зачетка са прерадом крпа и израдом целулозе до најразноврснијих финих хартија са модерним машинама.

Графичкој техници и штампарији посвећено је даљних 6 одељења.

Пиваре и пецаре су исцрпно заступане и интересенти видеће много уређаја, којим се њихова грана индустрије унапређује и усавршава.

Пољопривреда Пролазимо кроз 9 сала, кроз које би желели водити хиљаде наших сељака — земљорадника, да виде и да се уче унапређивању пољопривреде.

Од научног дела храњења биљке и ђубрења долазимо до разних справа — алата и машина потребних пољопривреди. Долазимо до ораница (живе земље), које се обрађују, до жита у зрну, које жању најразноврснијим машинама све животописно у оригиналној величини. У засебним одељењима пројекционе фотографије и филм подучавају посетиоце.

Стижемо до огромног модела једног брда с којег жубори жива вода, а на којој водној жили су поређани млинови свих типова. Милота је погледати леп крај пун усавршеног рада.

У другом холу наилазимо на разне ветрењаче, које све редом појединачно или све наједаред можемо сами ставити у погон уметним ветром, којег произведемо електричном струјом према упутствима на зиду.

Затим се попнемо на мало брдо и улазимо у алпинску млекарницу, која је овде саграђена са целим својим унутрашњим уређајем до папуча и постеље алпских становника. У кући наилазимо на уређај за рационалну употребу млека, израду кајмака, масла и сира.

Овим смо хтели дати само један летимичан преглед овог чуда од музеја а сигурни смо да ће многи посетилац Минхена,

који је дошао тамо на 8 дана, да гледа Пинакотеке и остале многе галерије слика остати свих 8 дана у овом музеју, ако првог дана отпочне са посетом тог великог људског дела, у којем се види рад и снага живог света, који се бори с елементима и хита усавршавању свега што нам природа и земља пружа.

Пет. Т. Блашковић.

Светска Трговачка Марина¹

Трговачки прекоморски саобраћај и промет био се попео пре рата до огромне количине. Трговачка пловидба била се у свим државама лепо развила. На првом је месту била увек велико-британска застава; а друго место беше заузела немачка. Крајем месеца јуна 1914. године — дакле у очи светског рата — светска трговачка морнарица бројала је **30.836** овећих и великих бродова (пароброда, моторбродова и једрилица) за укупно **49,089.552** бруто тона. Прегледајући кретање превозних цена (возарине, наола и фрахта) опажа се да је осцилација била мала и да је у главном понуда тонаже од стране арматера одговарала потражњи тонаже од стране прекоморских трговаца.

За време рата трговачка морнарица играла је по целом свету огромну улогу. У главном су национални трговачки бродови били »реквирисани« од стране државе, које су ратовале. У другим државама знали су људи да »слободно плове« и тргују. . . . Нарочито су се у томе послу снашли — Грци.

Подморнице су међутим редом уништавале трговачке бродове сваке врсти. *Губитци су били огромни.* Највеће су губитке претршили паробродарске пловидбе. До свршетка рата пропало је на дно морске преко 12 милиона тона бродова, у главном пароброда. Велика Британија изгубила је 42% од своје трговачке тонаже; Француска 44%, а Италија, са једрилицама, око 58%.

Али за време рата радило се на светским бродоградилштима даноноћно и пуном паром, нарочито у Северној Америци. Многа су бродоградилшта повећала своја постројења до огромних димензија доследно и продукцију. Тако се де-

¹ Према подацима Lloyd's Register of Chipping.

Таблица бр. 1 показује број и тонажу трговачких бродова од 100 и од преко 100 бруто тона баждарења, коју су били на свету грађени и поринуту у море од 1893. године до краја 1926. године.

Таблица бр. 2 приказује графички, како се на свету развијала градња трговачких бродова у истом раздобљу времена.

сило да је за време рата и у непосредним послератним месецима било изграђено и уполнено у светској трговачкој пловидби за 21 милиона тона нових трговачких бродова. Па је према томе било на свету **1919** године више тонаже него ли **1914** године. *И баш*: **29.255** овећих и великих бродова за укупно **50,919.273** бруто тона.

После рата почело се радити све то јачом паром, тако да је до краја месеца јуна **1923** године, број овећих и великих пароброда и моторбродова у светској трговачкој морнарици на **33.507** за укупно **65,166.328** бруто тона. Сама немачка бродоградилница изградила су у годинама 1920 до 1923 укупно 982 велика пароброда и моторброда за укупно 1,625.026 бруто тона, већим делом за рачун немачких арматера. Али су светска бродоградилница наставила свој рад и после **1923** године. У Великој Британији — да се уполне вредни мајстори; у Немачкој — да се што пре и боље обнови национална трговачка морнарица; у Италији — да се модернизира и повећа трговачка морнарица у фашистичке империјалистичке сврхе. Него и друге нације нису знатно редуцирале радове на својим бродоградилницама. И увек се даље радило...

Међутим се већ године 1923 појавила тешка криза у светској трговачкој пловидби. Па се развила страховита утакмица по светском мору између трговачких застава. Осцилације у ценама старих и нових бродова, као и у фрахтовима или наолима биле су свакодневне и велике. Почело се тад да демобилишу стари пароброди, избегавајући да их се продаје на страну, да неби они служили слабијим поморским нацијама у утакмици. Него је срећа била у томе, што велики број северо-америчке трговачке морнарице није могао да уопште плови, па да учествује у утакмици. Северо-америчка држава, а деломично и северо-амерички арматери за време рата изградили су на брзу руку, због подморница, већи број нових, али слабих трговачких пароброда. Ови после рата нису ни најмање одговарали за редовити и сигурну пловидбу. Они беху зато шкартирани. Држава је претрпела штету од многих стотина милиона долара.

Већ смо истакли да се и после 1923 године више мање свуда по свету градило нових пароброда — поред релативно великог пораста светске трговачке морнарице, као и поред ефективно и знатно умањена светског прекоморскога промета. И прошле године устрајало се у бродоградњи.

Занимљиво је сравнити ток светске бродоградње и констатовати, да се до сада током овога столећа највише бродова и тонаже изградило 1919. године (2.483 за 7,144.549 бруто тона); да је пре рата било грађено највише трговачке тонаже 1913 године (1.750 бродова за 3,332.882 бруто тона); да је најмање тонаже било грађено 1915 године (743 брода за 1,201.638 бруто тона) и да је бродоградња 1926 године спала на 600 бродова за укупно 1,674.977 бруто тона.)

Михо Обуљен.

Стање Народне Банке

На дан 6. овог м. био је годишњи збор акционара Народне Банке. Као и увек, акционари се много нису интересовали општим привредним проблемима, о којима се опширно говори у извештају управног одбора. Констатовано је, са више страна, да управни одбор банчин не држи контакт са привредницима, да је прилично искључив и да, због тога, често пута наступају изненађења...

Од почетка године, па до краја фебруара порасла је метална готовина у кованом злату за преко милион златних динара. Опала је готовина у страниј монети и, што је мало утешно, стално опада сток девиза. За последња два месеца банчина потраживања у иностранству (страна валута) смањила су се за 10,7 милиона.

Менични портфељ показује такође знатно опадање: 133 милиона. Једним делом то долази отуда, што се враћају сезонски, ванредни кредити, али још више због стагнације у послу. Све већи број банчиних клијената изјављује, да нема потребе за кредитом, јер нема зашта да га употреби. Чак су у опадању и зајмови на залог хартија од вредности. Тврди се, да за ове зајмове Поштанска Штедионица даје боље услове, те донекле успева да конкурише Народној Банци.

Државни дуг остао је непромењен, једино се крајем године од учешћа државног у добити смањило рачун за откуп крунских новчаница са 36,7 милиона динара тако, да је од 1.150,9 милиона спао на 1.114,1 милиона.

Циркулација новчаница опада. За два месеца оптицај се смањило за преко триста милиона динара. За оцену прилика на новчаном тржишту карактеристична је и та околност, да су обавезе банчине по жиро и разним рачунима порасле.

У појединостима стање је било следеће:

АКТИВА

	31.-XII. 1926.	28.-II 1927.	изм. за месеца + или —
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	86,1	87,2	+ 1,1
у кованом сребру	17,5	17,5	—
у страниј монети	0,8	0,5	— 0,3
у депоима на страни у разним валутама	334,3	323,6	— 10,7
Укупно	438,7	428,8	— 9,9
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1.241,9	1.108,9	— 133,0
на хартије од вредности	239,1	230,6	— 8,5
Укупно	1.481,0	1.339,5	— 141,5
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.114,1	1.114,1	—
рачун привр. и сталне размене	333,0	334,1	+ 1,1
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,—	2.000,—	—
Укупно	4.413,4	4.414,5	+ 1,1

ПАСИВА

Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од све уплаћено	30,0	30,0	—
Резервни фонд	9,3	9,48	+ 0,1
Новчанице у течају	5.811,8	5.502,2	— 309,6
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	346,9	435,7	+ 88,8
по разним рачунима	238,4	265,7	+ 27,3

НОВА КЊИГА

Наша народна привреда и национални приход. Обрадили: В. М. Ђуричић, М. Б. Тошић, А. Вегнер, П. Рудченка, Др. М. Р. Ђорђевић. 1927. Цена 70 дин. стр. 269.

Садржај књиге: 1. Увод. 2. Наше становништво. 3. Пољопривреда. 4. Сточарство. 5. Риболов. 6. Шумарство. 7. Рударство. 8. Кућевна прерађивачка делатност. 9. Занат. 10.

Фабрична индустрија. 11. Саобраћај: а) железнички, б) поморски, в) речни, г) аутомобилски, д) колски и кириџијски. 12. Пошта, телеграф и телефон. 13. Кредитне установе, 14. Осигуравајући заводи. 15. Трговина. 16. Грађевинска делатност. 17. Изведени дохотци. 18. Закључак.

Подробан приказ књиге ми ћемо донети у идућем броју »Економиста «

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ

за месец фебруар 1927 године

I. Пољопривреда и шумарство

1. Др. Гавра В. Гојковић. О комасацији пољопривредних земљишта. Задружни Кал. за 1927 г.
2. Конференција у Опацама о производњи, преради и извозу куђеље. Трг. Гл. 1. II.
3. Др. Др. М. Стајић. Село постаје инсолвентно. Полит. 9. II.

4. Конгрес произвођача шећерне репе. Трг. Гл. 6. II.
5. А. Г. Јовановић. О млекарској производњи код нас с економског гледишта. Задр. Кал. за 1927 г.
6. Извоз цереалија и сувих шљива у 1926 години. Извештај Извозне Банке. Трг. Гл. 2. II.
7. Г. Угреновић. Јади наше шумарске политике. Шумарски Лист Фебр. 1927.

8. Крста Марић. Аграрно питање у Б. и Х. Сарајевска Веч. Пошта, 17. II. 27.
9. В. М. Поповић. За наше село. Нови Живот 20. II.
10. За наш извоз без посредника (статистика извоза кудеље и кучине). Југосл. Лојд. 20. I.
11. Резолуције анкете Удружења агронома у Загребу о актуелним пољоприв. проблемима. Обзор, 15. II.
12. Лазар Стипић. Проблем ревизије поделе земље. Југ. Лојд. 26. II.
13. Благ. Додеровић. Производња свилених чаура у 1926 г. Југ. Лојд. 23. II.
14. Миленко Гавриловић. Пољопривреда. Летопис Матице Српске, Јан.-Фебр.
15. Резолуције интернационалне пољопривредне комисије (проф. Лаур). Југ. Лојд 24. II.
16. Милан Ившић. Проблем унутарње колонизације. Југ. Лојд. 13. II.
17. Петар И. Миовић. Нови атентат на нашу пољопривреду. Југ. Лојд. 16. II.
18. Ing. Milenko Gavrilović. La pêche dans le Royaume des S. C. et S. Rev. Econ. de Belgrade, Fevr

II. Индустија

1. Dr. Stevan Popović. La situation de l'industrie meunière en Yougosl. Rev. Econ. de Belgrade, Fevr,
2. Др. Цветко Грегорић. Иностранни думпинг и наша индустрија. Југ. Лојд, 24. II.
3. Резолуције Централне Индустр. Корпорација. Југ. Лојд 25. II.
4. Скупштина Удружења Београдских Индустијалаца. Трг. Гл. 1. II и Привр. Прегл. 6. II.

III. Кредит и банке

1. Четрдесет и пет година Београдске Задруге и Лука Ђеловић. Време 6. II.

2. Д. Ераковић. Жиро рачуни код наше Народне Банке и њених филијала. Привр. Прегл. 6. II и Банк. Весник.
3. Двадесетпетогодишњица Заложне Банке и г. Панта Тадић. Време, 7. II.
4. Фр. Лими. Питање заштите исељеничких уштеда. Банкарство, фебр.
5. Љ. Ст. Коспер. Потреба остварења међународне штедне уније. Банкарство, фебр.
6. Мих. Д. Маринковић. Проблем хипотекарнога кредита. Правда, 10. II.
7. Т. Крстоношић. Подижимо штедњу у нашим задругама. Земљор. Задр. јануар.
8. Рад Загребачке Градске Штедионице у 1926 години. Југосл. Лојд. 10. II (улози — 206 мил.).
9. Конференција Народне Банке о висини каматне стопе. У дневним листовима од 16. II. 27.
10. Др. Иво Белин. Питање каматне стопе. Трг. Гл. 24. II.
11. Др. Фран Виндишера Јубилеј — видети Полит. и Трг. Гл. 24. II.
12. Деметровић. Обиље новца, — нема посла. Југосл. Лојд. 20. II.
13. Кредитна политика и новчано тржиште. Из извештаја Нар. Банке. Полит. 26. II.
14. Народна Банка. Извештај упр. одбора. Трг. Гл. 27. II.

IV. Финансије : буџет, порези, валута

1. Драг. Лапчевић. Комунални порез на прираст незаслужене вредности имања. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
2. Експозе Министра Финансија Б. Марковића о предлогу буџета за 1927-28 годину у дн. лист. од 12. II.

3. Проф. Бран. Б. Тодоровић. Наш ратни дуг у Америци. Банкарство, фебр.
4. Др. Цветко Грегорић. Неједнакост пореског оптерећења. Трг. Гл. 9, II. 10, II. 11. II.
5. Др. В. О. Благојевић. Правни значај и техника наших финансијских закона. Банкарство, фебруар.
6. Аполон Еропкић. Пројекат непосредних пореза. Банкарство, фебруар.
7. Др. Цветко Грегорић. Порез на пословни промет — реферат Београд. Трг. Комори — дневни листови од 2. II.

V. Трговина и царине

1. Пленарна седница Београдске Трговачке Коморе. Трг. Гл. 1. и 2. II.
2. Милутин Мићић. За Привредно-трговински пресбиоро. Трг. Гл. 6. II.
3. Учешће страних земаља у нашем извозу у 1926 години. Привр. Прегл. 6. II.
4. Др. Иво Белин. Наша поморска трговина (стат. податци). Јадр. стража, фебр. 1927.
5. Наш увоз у 1926 години (стат. податци). Трг. Гл. 27. II, Привр. Прегл. 27. II.

VI. Саобраћај, тарифе

1. Инж. М. Клодић. Спој Словеније с морем. Југ. Лојд 18. II.
2. Светозар Станковић. Панчевачки мост. Лет. Мат. Срп. Јан.-фебр.
3. Др. Иво Белин. Стање и будућност наше трговачке морнарице. Јадр. Стража, Јан. 27. г.
4. Шћепан Грђић. План железничке мреже. Сар. Преглед, бр. 7.
5. Резолуција конференције о плану железничке мреже. Време 11. II и др. дневни листови.

6. Инж. Ст. Бурмазовић. Пропаст путева. Привр. Прегл. 6. II и одговор инж. Б. Станојевића, 13. II.

VII. Занат и кућевна радност

1. Драгиша Лапчевић. Зимски ручни радови. Трг. Гл. 25. II.

VIII. Радничко законодавство

1. Драгиша Лапчевић. Уреди за осигурање радника. Раднички Покрет. Јан. 27. г.
2. Извештај о закључним рачунима Средишњег Уреда за Осигурање Радника. Радн. Зашт. Јан. 27. г.
3. Др. Гентнер. Имовинска права и управни трошкови месних органа у радничком осигурању. Радн. Зашт. Јануар 1927.

IX. Социјална и комунална политика

1. Шта Београд поједе и попије за годину дана. Време, 6. II (из трошаринске статистике).
2. Ф. Куртагић. Социјални положај банкарских чиновника у Југославији. Банкарство, Фебр.
3. Др. Милослав Стојадиновић. Стање које треба очувати. Политика, 10. II.
4. Бран. Хаберле. Социјално-Хигијенска важност прописа § 45, 309. и њихова употреба. Радн. Зашт. Јан. 1927.
5. Стеван Јакшић. Сужавање социјалног старања државе. Преглед (Сарајево), бр. 6.
6. И. Тартаља. Самоуправа далматинских градова. Нова Европа бр. 3-4.
7. Инж. Ђ. Божић. Криза станова у Сарајеву Слобода (Сарајево) од 20. II и след.
8. Das Städtische Gaswerk in Zagreb. Morgenblatt, 20. II.
9. Ал. Вегнер. О неорганизованим општинама у Босни и Херцеговини, Савр. Општ. Јан.-Фебр.

10. Др. М. Спахо. Дајте нам обећане самоуправе. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
11. Др. М. Стојадиновић. Савез градова Краљевине С.Х.С. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
12. Б. Кекић. Нацрт закона о општинама. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
13. Васа Настић. Парцелисање имања у градовима. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
14. Др. Крунислав Бего. Град Сплит и његова општина. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
15. Др. М. Стојадиновић. Самоуправе пред новим дужностима. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
16. А. Херенда. Из статистике становништва. Време, 13. II.
17. Милош Штиблер. Привредно задругарство у Словенаца. Лет. Мат. Српске. Јан.-Фебр.
18. Филип Уратник. Станбене прилике у Југославији. Радн. Покрет, јан. 27 г.

Х. Економска политика

1. Проф. др. Александар Угреновић. Народни представници и стручњаци. Југ. Лојд 27. II.
2. Краљево. Привр. Прегл. 27. II.
3. Резолуције конференције привредника за Јужну Србију у Скопљу. Полит. 26. II.
4. Инж. Д. Поповић. Нови Сад. Савр. Општ. Јан.-Фебр.
5. А. Kutschbach: Rückblick auf eine Jugoslawienreise. Die Entwicklung der Städte. Verkehr und Land-

- wirtschaft. Dalmatiens Küste. Freundschaft zu Deutschland. Völkermagazin. Jan.-Febr.
6. Векарић и И. Белин. Сплит као привредно средиште у новој држави. Нова Европа, бр. 3-4.
 7. Др. Иван Булић. Сплит као поморско средиште и жариште на Јадрану. Нова Европа, бр. 3-4.
 8. Др. Бог. Вошњак. Конгрес народних господара или економиста. Банкарство, фебр.
 9. Др. Иво Јелавић. Проблем државне кризе. Полит. 14. II.
 10. Фран. Д. Подбрежник. Предвиђање и уклањање економских криза. Банкарство, фебр.
 11. Вјекослав Јелавић. Нацрт Закона о Коморама. Прегл. (Сар.), бр. 5.
 12. В. Кисић. Политички и економски проблеми Далмације. Нова Европа, бр. 3-4.
 13. Др. Јован М. Савић. Мере за сузбијање скупоће. Банкарство. Фебруар.
 14. Привредни програм Владе — дневни листови од 6—8. II, Привр. Прегл. 6. II.
 15. Драган Милићевић. Потемкинова села, Привреда Јужне Србије. Полит. 7. II, 9. II, 10. II.
 16. Миливоје М. Савић. Поседи странаца у нашој земљи. Привр. Прегл. 6. II.
 17. Ј. С. Николић. Принципи детатизације. Тргов. Гл. 3. II.

Власник за Друштво, Председник
Миле Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

ГРАФИЧКИ ЗАВОД »МАКАРИЈЕ« А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На основу одлуке Седмог Редовног Збора Акционара Народне Банке, исплаћиваће дивиденду за прошлу, 1926 год., по старим и новим пуноуплаћеним акцијама до 31 децембра 1925 год.

Дин. 400.-- (четири стотине)

по комаду, а по акцијама које нису потпуно уплаћене до горе наведеног рока, у сразмери према броју положених уплата и времену у коме су оне извршене.

Исплата дивиденде вршиће се на свима благајнама банчиним: у Централи и Филијалама, почев од

9 марта 1927 год.

Пошто су купонски листови на старим акцијама исцрпени, то се ради наплате дивиденде имају подносити саме акције, као и сталне признанице, које важе као привремене акције Народне Банке, а исплата дивиденде обележаваће се штамбиљем.

Бр. 28243

7 марта 1927 год.

Београд

**Управа
Народне Банке**

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA
HIPOTEKARNA BANKA

ZAGREB
Zrinjski Trg 7

*Podružnica: OSIJEK, ugao Trg Kralja Petra broj 8
i Štrosmajerove ulice broj 1*

*Osnovana godine 1892. — Uplaćena dionička glavica Din. 60,000.000
Pričuve Din. 23,000.000*

BANKOVNI ODIO

Inostrani odio koji pruža osobite polakšice našim iseljenicima u Sjevernoj i Južnoj Americi, kao i u svim drugim prekomorskim krajevima. — Devijeni odio kupuje i prodaje uz najpovoljnije uvjete devize i valute, te izvršuje doznaku istih u sve države najbrže

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE

ФИЛИЈАЛ

ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ
У БЕОГРАДУ

у сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске улице
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. Капитал Кч 100,000.000 - Рез. фондови Кч 67,000.000

Филијале у Чехословачкој Републици: Братислава, Брно, Чешке Буђејовице, Колин, Кошице, Кралупи н/Влт, Литомјерице, Мост, Наход, Оломмоуц Мор. Острава, Писек, Плзењ, Раковњик, Роуднице н/Л., Чешка Требова, Ухерске Храдиште, Усти н/Л., Хрућим. — У Бугарској: Софија. — Обавља све банкарске послове; врши дознаке на сва места у Краљевини С. Х. С., Чехословачкој Републици и иностранству

Даје под закуп сефове у челичном трезору

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БРОЈ: 1980, 81, 82 и 83

**Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду број 51005
у Загребу 39,081**

ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН